

CENTRUM PRO LIDSKÁ PRÁVA A DEMOKRACII

Bulletin lidských práv

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

květnové vydání Bulletinu lidských práv věnujeme především pandemii koronaviru SARS-CoV-2 u nás i ve světě. Začínáme článkem Pavla Doubka a Simony Úlehlové, který se zaměřuje na vyhlášení nouzového stavu v ČR a související krizová opatření. Slovem klíčovým pro jejich hodnocení je proporcionalita.

Navazuje Michaela Stenzelová se svým příspěvkem o zneužívání boje s pandemií k upevnění moci a potlačování práv jednotlivců ve světě. Varovné příklady vidíme v mnoha regionech a mají různé formy – od omezení svobody projevu, přes posílení pravomocí vlády, až po vyšší míru sledování obyvatel.

V sekci Mezinárodní trestní spravedlnost informuje Tereza Šťastná o tom, že první dva zločinci odsouzení Mezinárodním trestním soudem – Thomas Lubanga a Germain Katanga – byli z konžského vězení propuštěni na svobodu.

Eva Kostolanská z evropské sekce se věnuje derogacím závazků plynoucích z Evropské úmluvy o lidských právech. V souvislosti s pandemií některé státy k formálnímu odstoupení od svých závazků přistoupily, jiné nikoliv. Jaké jsou důsledky takového rozhodnutí?

V sekci Mezinárodní politika, byznys a lidská práva Andrea Šťastková představuje případ, ve kterém nizozemský nejvyšší soud rozhodl, že Nizozemí má povinnost snížit emise skleníkových plynů nejméně o 25 % oproti hodnotám roku 1990. Jak takový rozsudek zdůvodnil?

Aneta Frodlová z české sekce se zaměřuje na právo otce být přítomen u porodu, které v českém veřejném prostoru vzbuzovalo řadu vášní.

Přeji Vám hezké slunečné dny.

Jan Lhotský

Editor Bulletinu lidských práv
Vedoucí Centra pro lidská práva a demokracii

Obsah

Téma	 3
- Česko v karanténě: hraje proporcionalita roli? - Koronavirus jako záminka pro potlačení práv občanů ve světě?	3 7
1) Mezinárodní trestní spravedlnost	 11
- Kongo: První zločinci odsouzení Mezinárodním trestním soudem Lubanga a Katanga byli propuštěni na svobodu - Mezinárodního trestní soud vydal odvolací rozsudek v otázce přípustnosti případu Sajfa Kaddáfího - Univerzální jurisdikce ve světě: Tajemství úspěchu je v harmonizaci a ochotě stíhat	11 14 17
2) Evropský systém ochrany lidských práv	 20
- Kontroverze článku 15: Odstoupení některých států od závazků plynoucích z Evropské úmluvy o lidských právech - Ve stínu zdravotní krize se v Maďarsku prohlubuje krize demokracie - Zákaz trestu doživotí pro ženy – rozumné rozlišování nebo stereotypní vnímání mužů a žen ze strany štrasburského soudu?	20 24 26
3) Mezinárodní politika, byznys a lidská práva	 30
- Klimatické změny a lidská práva: Co přinesl převratný nizozemský případ Urgenda? - Uprchlíci a vysídlené osoby jako zvlášť zranitelná skupina v době pandemie	30 34
4) Česká republika a lidská práva	 37
- Právo otce být přítomen u porodu - Kauza Pitomio: Svoboda projevu nemá dle Ústavního soudu vést k samoúčelnému zesměšňování - Hromadné řízení: Opt in, nebo opt out?	37 39 41
Monitoring lidskoprávních publikací Redakce Bulletinu	44 45

Citace titulní fotografie: Socha TGM před Masarykovou univerzitou v Brně, autor: Jan Lhotský, editace: ořez.

SERVIS PRO ZÁJEMCE O LIDSKÁ PRÁVA NA WEBU CENTRA

Pokud se zajímáte o lidská práva, **na webu** Centra najdete řadu zajímavých informací. V sekci **Blog** naleznete další zajímavé krátké články či rozhovory s významnými osobnostmi a v sekci **Akce** se dozvíte, jaké konference a odborné diskuze jsme uspořádali nebo právě chystáme.

Na webu máme rovněž například **seznam letních škol**, kterých se můžete zúčastnit, včetně potřebných termínů, dále **manuál výzkumu lidských práv** s řadou odkazů na užitečné zdroje a relevantní instituce, a další užitečné informace.

Více na www.centrumlidskaprava.cz

Česko v karanténě: hraje proporcionalita roli?

*Pavel Doubek
Simona Úlehlová*

Přes dva měsíce byl v České republice vyhlášen nouzový stav a společnost byla řízena řadou krizových opatření. Přestože jsou obecně tato opatření žádoucí, stále naléhavěji vyvstává otázka ohledně jejich legitimacy a přiměřenosti. Tím spíše, pokud existují země (například Tchaj-wan), které boj s koronavirem zvládají a do svobod jednotlivců zasahují minimálně.

Reakce Vlády ČR

V únoru 2020 se koronavirová krize dostává z Číny na evropský kontinent. Od té doby se rychle šíří a v druhé polovině února začal exponenciální růst počtu nakažených v severní Itálii. Na našem území na sebe nenechává dlouho čekat a již 1. března ministr zdravotnictví Adam Vojtěch potvrzuje první tři případy infikovaných osob. Postupně dochází k uzavření základních, středních i vysokých škol, posléze i všech provozoven stravovacích služeb. K přelomové situaci dochází 12. března, kdy vláda vyhláší nouzový stav [1] (poprvé v historii pro celé území České republiky) a o čtyři dny později omezuje volný pohyb osob na našem území a až na stanové výjimky uzavírá hranice.

V rámci vyhlášeného nouzového stavu vláda postupně přijala na několik desítek krizových opatření, která stanoví zákazy a příkazy v celé řadě oblastí (opatření v dopravě, ve zdravotnictví, v oblasti maloobchodu apod.).[2]

Kritika nouzového stavu a krizových opatření

Vyhlášení nouzového stavu a přijímání krizových opatření doprovází silná kritika z řad odborníků právní obce.

Základní námitka směřuje k samotnému vyhlášení nouzového stavu. Podle čl. 6 ústavního zákona o bezpečnosti České republiky je zapotřebí, aby vláda současně s vyhlášením nouzového stavu vymezila, která práva omezuje a které povinnosti ukládá, a také

Ilustrační foto [1]

v jakém rozsahu. Vláda toto učinila pouze odkazem na relevantní ustanovení krizového zákona, nicméně neuvedla žádný výčet základních práv, která omezuje a v jakém rozsahu. Je pochopitelné, že nelze pamatovat na všechny myslitelné případy, kdy bude nutné základní právo omezit. Domníváme se však, že alespoň základní rámec práv, která se vláda chystá omezit, měl být v usnesení vlády obsažen.[3]

Druhou oblastí kritiky je odborná nepodloženost vládních kroků. Kritika směřuje k tomu, že vláda nepostupovala podle schváleného pandemického plánu a nepřijímala svá krizová opatření na základě doporučení Ústřední epidemiologické komise. Někteří právníci též kritizují skutečnost, že tato komise nebyla v rozporu s krizovým zákonem součástí Ústředního krizového štábu a nebyla ani následně svolávána.[4]

Nabízí se dále otázka, proč nebyl bezodkladně svolán Ústřední krizový štáb. Jedná se totiž o pracovní orgán vlády, který je příslušný k řešení krizových situací a je zařazen do systému orgánů Bezpečnostní rady státu. Samotný § 4 odst. 1 písm. c) krizového zákona přiznává vládě kompetenci zřizovat Ústřední krizový štáb jako svůj pracovní orgán k řešení krizových situací. Z toho tedy vyplývá, že vláda sama o sobě nepředstavuje ústřední krizový štáb, jak někteří vrcholní vládní představitelé mylně toto ustanovení vykládají.

Další otázka, kterou bude muset vláda v budoucnu zodpovědět, je rozpor v postupu ukládání krizových opatření. Vláda totiž zpočátku ukládala krizová opatření podle krizového zákona, avšak následně tento způsob změnila. Nově začala být opatření (mimořádná opatření) [5] přijímána Ministerstvem zdra-

Úřad vlády ČR [2]

votnictví podle zákona o ochraně veřejného zdraví a vláda tato opatření pouze brala na vědomí (na právní závaznosti pro adresáty se však nic nezměnilo).

Veřejným prostorem zaznívá poměrně jednoduché vysvětlení. Zatímco totiž krizový zákon zavazuje stát k poskytnutí náhrady škody za uložená krizová opatření, zákon o ochraně veřejného zdraví nic takového po státu (resp. ministerstvu zdravotnictví) nepožaduje. Je tak možné, že se tímto postupem vláda cíleně chtěla vyhnout nutnosti v budoucnu odškodnit celou řadu provozoven a podniků, které v důsledku státních opatření přišly o značný zisk. Jediná možnost, jak se v takovém případě domáhat nároku na náhradu škody je prostřednictvím zákona o odpovědnosti státu za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, a to v případě prokázání nesprávného úředního postupu ze strany ministerstva.

Nesoulad takového postupu s právem potvrdil Městský soud v Praze, který mimořádná opatření ministerstva zdravotnictví zrušil. Ve svém odůvodnění soud zdůraznil, že zákon o ochraně veřejného zdraví obecně ministerstvu umožňuje, aby vydával mimořádná opatření ke zvládnutí krizových

situací. Nicméně v situaci, kdy je vyhlášen nouzový stav na celém území ČR, je oprávněna omezit základní práva a svobody v natolik masivní míře pouze vláda.

Legitimita a proporcionalita přijatých opatření

Samostatnou otázkou zůstává, zda stát krizová (resp. mimořádná) opatření ukládal v souladu s principy demokratického právního státu, nebo již na demokratický rámec rezignoval a převládla spíše svévole a nahodilost.

Připomeňme, že demokratický právní stát je vystaven na principu vázanosti státní moci zákonem a samozřejmě též Ústavou a Listinou základních práv a svobod. Pro veškeré akty státní moci musí platit, že jsou předvídatelné a přiměřené sledovanému legitimnímu cíli. Pokud tedy stát po občanech vyžaduje dodržování pravidel, musí to být předně on sám, kdo se těmito pravidly bude řídit. To platí jak pro běžný stav, tak pro období krize.

Jinak řečeno, stát v obecné rovině může od každého vyžadovat, aby se v době epidemie vysoce nakaž-

livé nemoci dočasně podrobil zásahům do svých základních práv. Hrozba pro veřejné zdraví je totiž vysoká a bez jistých restriktivních opatření nemoc zvládnout nelze. Současně však stát musí ukládat jen takové příkazy, které jsou zdůvodněné, dávají z odborného hlediska smysl, jsou proporcionální k dosažení stanoveného cíle a jsou doprovázeny upřímnou snahou přinesenou obětí v budoucnu kompenzovat. Jedině tím lze zachovat stav, kdy vládne právo, nikoliv svévole.

Právě opatření stanovující plošný zákaz vycestovat je nejčastěji podrobováno testu proporcionality. Zda v této situaci převažuje právo na život, které může být ohroženo možností přivezením nákazy ze zahraničí, posuzoval i bývalý ústavní soudce JUDr. Balík. Dle jeho názoru je třeba, vzhledem ke garantovanému nároku na bezplatnou zdravotní péči, „*chápat i tvrdá opatření jako únosná při zachování proporcionality mezi omezením svobody a mírou rizika, jež epidemie přináší*“.

Problematické jsou však tyto kroky z hlediska pravomocí státu. Ten může zasahovat do práva občana a omezit výkon základních lidských práv pouze na území České republiky. Zákazem vycestovat dochází ale k omezení svobody pohybu i za hranicemi České republiky, což není v (krizovém zákonem svěřené) pravomoci vlády.

Pochybné je rovněž ukládání pokut do výše 10 000 Kč za nenošení ochranné roušky s ohledem na obtížnost splnění takového příkazu. Ochranné roušky totiž nebyly v počátku epidemie k dostání, což je mnohými označováno za selhání vlády, která jejich distribuci nezajistila.

Centrální epidemiologické centrum Tchaj-wanu [3]

Inspirace z Tchaj-wanu?

Za příklad země, která boj s koronavirem úspěšně zvládá a současně nepřistupuje k zásadním zásahům do základních práv a svobod se dává Tchaj-wan. Přestože tamní vláda též uzavřela státní hranice a stanoví povinnou 14denní karanténu pro osoby navrátilivší se ze zahraničí, běžní obyvatelé Tchaj-wanu podobným restriktivním omezením vystaveni nejsou – a lze uvést, že život ze zajetých kolejí nijak zásadně nevybočil.

Díky dostatku zdravotních pomůcek (roušky a respirátory) nebyl do dnešního dne jakkoliv omezen volný pohyb osob, nebyla vyhlášena žádná plošná ani lokální karanténa, fungují restaurace, sportovní centra, jsou otevřené školy a školky. Oproti Česku mohou občané a rezidenti Tchaj-wanu dále z území libovolně vycestovat a kdykoliv se vrátit (samozřejmě s následnou 14denní karanténou).

Veškerá opatření nejsou navíc ukládána na základě ad hoc přijímaných mimořádných opatření, ale vláda může využít jen těch opatření, která jsou uvedena v zákoně o kontrole nakažlivých nemocí.

V únoru navíc Tchaj-wan přijal speciální odškodňovací zákon (tzv. COVID-19 Special Act), podle kterého je ze státního rozpočtu vyčleněno 60 miliard tchajwanských dolarů (tedy cca 50 miliard Kč) na odškodnění fyzických a právnických osob, které byly dotčeny povinnými opatřeními státu. Účinnost zákona byla stanovena retroaktivně od 15. ledna 2020 do 30. června 2021 – s tím, že je možné ji prodloužit.

Stát například odškodní osoby s nařízenou povinnou karanténou, zaměstnavatele, jejichž zaměstnanci se museli starat o své děti v důsledku 14denního odložení začátku školní výuky nebo se museli podrobit povinné karanténě. Stát se též zavázal k poskytnutí speciální finanční pobídky zdravotnickým pracovníkům, kteří se podíleli na zvládání koronavirové nákazy. V případě, že by se nemocí nakazili, mají nárok na speciální kompenzaci.

Zákon samozřejmě pamatuje též na podnikatelský sektor. Zakotvuje například půjčky pro malé a střední podnikatele, stanoví podporu cestovních kanceláří a leteckých společností, zavádí produkci poukázek na nákup zboží od místních výrobců apod.

Závěr

Přiměřenost krizových opatření je dána zejména čl. 4 odst. 4 Listiny základních práv a svobod, dle kterého při aplikaci ustanovení o mezích základních práv a svobod musí být šetřeno jejich podstaty a smyslu.

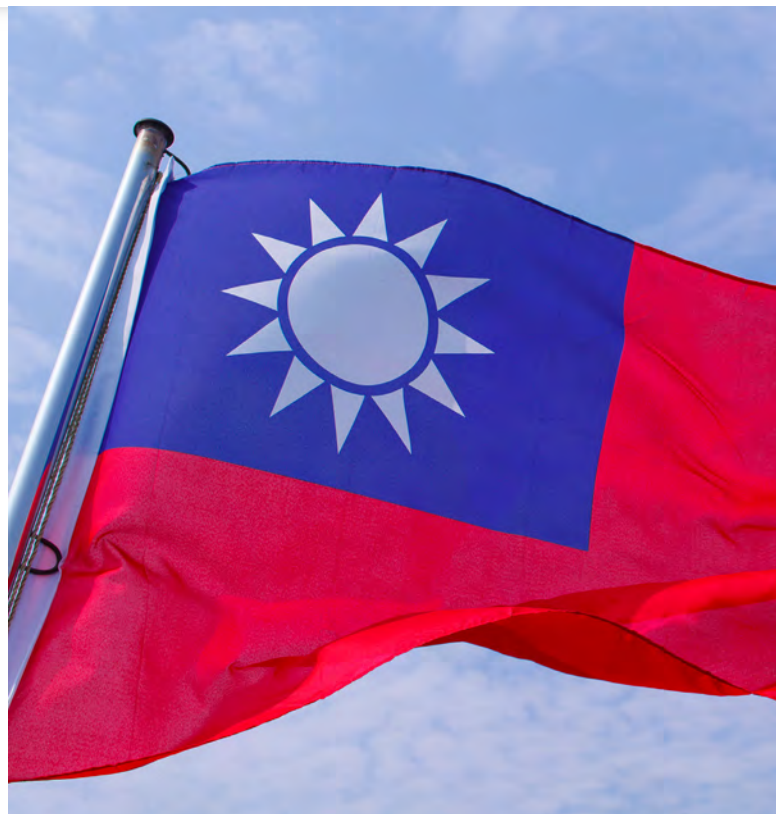
Je pochopitelné, že na počátku epidemie nedokáže nikdo posoudit, jak velké hrozbě společnost čelí a je proto obtížné hodnotit efektivitu či správnost přijímaných opatření. Lze tedy do jisté míry akceptovat, že vláda může postupovat nesystematicky a že se jí vždy nemusí podařit nalézt spravedlivou rovnováhu mezi přijatými opatřeními a skutečným rizikem.

Trvání nouzového stavu a omezování základních svobod však nelze považovat za normu. Jeho legitimita je totiž výrazně vázána na běh času a schopnost vlády přijímaná opatření přesvědčivě odůvodňovat. Zejména je třeba zdůraznit, že po několika týdnech od vypuknutí epidemie musí mít vláda vytvořený přehledný krizový plán (včetně alternativ), který bude v souladu s nejnovějšími vědeckými poznatky a v každém svém aspektu poctivě vyváží mezi hrozícím rizikem a nutností omezení základních svobod.

Není přijatelné, aby se z nouzového stavu (a jeho krizových opatření) stal nástroj standardního “zjednodušeného” řízení státu, například za účelem snadnějšího zadávání veřejných zakázek. Ostatně příklad Tchaj-wanu ukazuje, že i v časech krize je možné plně zachovat základní principy demokratického právního státu a nepodlehout představě, že krize jednoduše ospravedlní potlačení demokratických procesů a zásahy do základních svobod.

Poznámky

- [1] Jedná se o usnesení vlády ze dne 12. března 2020 č. 194 přijaté na základě čl. 5 a 6 ústavního zákona č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky, ve znění pozdějších předpisů (dostupné na <https://apps.odok.cz/attachment/-/down/IHOABMNHPSV>)
- [2] Všechna krizová opatření jsou dostupná na webových stránkách Vlády ČR (<https://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/vyhlaseni-nouzoveho-stavu-180234/>)
- [3] Srov. rozhodnutí předsedy vlády č. 373/2002 Sb. o vyhlášení nouzového stavu pro území hlavního města Prahy, Středočeského kraje, Jihočeského kraje, Plzeňského kraje a Karlovarského kraje z důvodu značného rozsahu ohrožení životů, zdraví a majetku v důsledku rozsáhlých povodní na dobu od 18.00 hodin dne 12. srpna 2002 do 24 hodin dne 22. srpna 2002.
- [4] Davidzahumensky.cz, Návrh na zrušení opatření obecné povahy ze dne 17. 3. 2020 (https://www.davidzahumensky.cz/wp-content/uploads/2020/03/200317_N%C3%A1vrh-na-zru%C5%A1e-n%C3%AD-nouzovy-stav_fin.pdf)

Vlajka Tchaj-wanu [4]

- [5] Mimořádná opatření lze podle ustanovení § 69 odst. 2 zákona č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví, ve znění pozdějších předpisů, „nařídit v nezbytně nutném rozsahu a rozhodne o jejich ukončení příslušný orgán ochrany veřejného zdraví“.

Zdroje

- Global Legal Information Network, Legislative Yuan, R.O.C., Special Statute For COVID-19 Prevention, Relief And Restoration, 25. února 2020 (<https://glin.ly.gov.tw/web/nationalLegal.do?isChinese=false&method=legalSummary&id=6650&fromWhere=legalHistory>)
- Novinky.cz, Občané roušky nepotřebují, nesedejte na lep spekulantům, varuje Babiš, 3. března 2020 (<https://www.novinky.cz/zahranicni/koronavirus/clanek/babis-a-vojtech-informuji-o-koronaviru-po-setkani-s-rediteli-nemocnic-40315379>)
- Šafr, Pavel. Vláda podle řady expertů nemá právo zakazovat občanům vycestovat. Forum24. 6. dubna 2020 (<https://www.forum24.cz/vlada-podle-rady-expertu-nema-pravo-zakazovat-obcanum-vycestovat/>).
- Ústavní zákon č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení a o změně některých zákonů
- Zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů

Fotografie

- [1] Ilustrační foto, autor:geralt, 27. února 2020, zdroj: Pixabay, CC0, editace: ořez.
- [2] Garden of Straka Academy, autor: Packa, 28. října 2008, zdroj: Wikipedia Commons, CC0 BY-SA 3.0, editace: ořez.
- [3] 總統視察「中央流行疫情指揮中心」, autor: Mori / Office of the President, 2. dubna 2020, zdroj: Flickr, CC BY 2.0, editace: ořez.
- [4] Vlajka Tchaj-wanu. Flag of R.O.C, autor: Jason Ma, 20. září 2012, zdroj: Flickr, CC BY-NC-SA 2.0, editace: ořez.

Koronavirus jako záminka pro potlačení práv občanů ve světě?

Michaela Stenzelová

Restriktivní opatření přijatá v reakci na šířící se onemocnění COVID-19 vyvolávají obavy mezinárodních lidskoprávních organizací. Ty varují před zneužíváním boje s pandemií zejména autoritářskými vládami, které se pod záminkou ochrany zdraví obyvatel pokouší o upevnění své moci a potlačování práv jednotlivců.

Poslední týdny ukazují, že boj s pandemií COVID-19 s sebou může přinášet i jiná než zdravotní rizika. Po vzoru Číny, která se jako první stala epicentrem nákazy, došlo ve většině postižených států k vyhlášení nouzového stavu spojeného s uzavřením nejvíce zasažených oblastí či vyhlášení celostátní karantény a zákazu vycházení. Omezena však nebyla jen svoboda pohybu jednotlivců. Svoboda slova a projevu, zákaz diskriminace, právo na soukromí či spravedlivý proces představují jen úzký výčet lidských práv a svobod, kterých se omezení dotkla.

Přestože by vlády měly pro zachování ochrany veřejného zdraví zasahovat do práv občanů minimálně a při přijímání omezujících opatření klást důraz na jejich přiměřenost a nezbytnost, ne všechny tak činí. K omezení základních lidských práv a svobod

[Některé země posilují digitální dohled nad pohybem osob \[1\]](#)

[Izraelský premiér Benjamin Netanjahu \[2\]](#)

může přitom dojít pouze na základě zákona a při sledování legitimního cíle. Státy navíc nesmí v žádném případě přistupovat k omezením zasahujícím do tzv. nederogovatelných práv.[1]

Na neopodstatněnost některých opatření a nepřiměřené kroky řady států již upozornila mnohá média i lidskoprávní organizace. Ty také varují zejména před autoritářskými vládami, které nastalé situace zneužívají pro upevnění své moci a eliminaci politické konkurence. Tendence využít nouzového stavu se však objevuje i v některých demokratických státech. Výjimečný stav totiž dal mnoha vládám k dispozici mimořádné pravomoci, které jim spolu s omezenou činností parlamentů mohou poskytnout velmi široké pole působnosti.

Vzestup digitálního dohledu

S velmi citelným zásahem do svého soukromí se museli smířit obyvatelé Maďarska či Černé Hory. Zatímco v Černé Hoře byly stejně jako v Singapuru zveřejněny osobní údaje infikovaných, obyvatelé Maďarska jsou o svém nakažení či povinném podstupování karantény nuceni informovat pro-

střednictvím oznámení umístěného ve svém obydlí. V Indii pak kvůli zavedení obdobné praxe čelí nakažení stigmatizaci ze strany svého okolí.

Rozpaky budí také využívání dat mobilních operátorů a provozovatelů kreditních karet, které mají usnadnit jak dohledávání možných kontaktů nakažených jedinců, tak kontrolu dodržování nařízené karantény. Pro sledování pohybu osob touto cestou se rozhodla také izraelská vláda, která tak ovšem měla učinit bez jakékoliv konzultace s izraelským úřadem pro ochranu soukromí.

Digitální dohled byl posílen rovněž v Číně, která rozšířila využití rozpoznávacích systémů, jež byly v minulosti využívány k identifikaci a následnému zadržení režimem pronásledovaných Ujgurů či turkických muslimů. Tento prostředek kontroly společnosti je přitom již v některých provinciích po delší dobu využíván v rámci čínského systému bodování obyvatel (viz Bulletin červen 2019, s. 22). Obdobné kroky činí také Rusko, které se rozhodlo pro instalaci jednoho z nejrozsáhlejších kamerových systémů na světě.

Pandemie se promítla také na míře uplatňování cenzury ve veřejném prostoru. Stejně jako Čína i další země měly v počátcích pandemie bránit šíření informací o výskytu nového virového onemocnění či jeho vážnost měly snižovat. Zatímco v Jemenu, Jordánsku, Ománu a Maroku byl vydán zákaz tisku novin, v autoritářském Turkmenistánu bylo za-

kázáno zveřejňovat jakékoliv informace související s koronavirem. Turkmenistánci se přitom musí potýkat nejen s absencí informací týkajících se šíření nákazy, ale také se zákazem nosit roušky či jakkoliv o koronaviru hovořit.

V Turecku, Bangladéši, Thajsku či Venezuele jsou pak zatýkáni novináři, zdravotníci i aktivisté kritizující vládní postupy při boji s nákazou. Pod záminkou šíření „falešných zpráv“ jsou penalizována také opoziční média v Srbsku. Informování o výskytu viru měl po několik týdnů bránit rovněž egyptský prezident Abd al-Fattáh as-Sísí. Dle organizace Human Rights Watch byl z Egypta vyhoštěn zpravodaj britského deníku The Guardian, a to poté, co ve svém článku zpochybnil údaje o počtu nakažených v Egyptě. Organizace dále upozorňuje, že omezení svobody médií umožňuje vládám nejen zabezpečit cenzuru kritiky vládních postupů, ale také podkopávat tzv. systém brzd a protivah.

Konsolidace moci současných vlád

Mezinárodní organizace po celém světě tak varují před zneužíváním boje s pandemií, který se stal záminkou pro konsolidaci moci zejména ve státech s nedemokratickými režimy. Ty současné situace využívají nejen k umlčení médií či pronásledování svých kritiků a odpůrců, ale současně také k posílení pravomocí a oslabení opozičních stran. Obavy vyvolává také politická situace v Maďarsku, kde

Proti krokům vlády premiéra Hun Sena se v Kambodži konají časté protesty [3]

došlo k ještě zásadnějšímu narušení dělby moci. Někteří kritici proto označují již dříve velmi oslabenou maďarskou demokracii za jednu z prvních obětí koronaviru v Evropě.[2]

Lidskoprávní organizace Amnesty International nedávno varovala také před novým nouzovým zákonem iniciovaným kambodžskou vládou. Znění nového právního předpisu, jenž potlačuje ochranu lidských práv a svobod, de facto dává současné vládě premiéra Hun Sena neomezenou moc i kontrolu nad veřejným životem. Dle organizace Human Rights Watch může vést přijetí zákona až k zavedení diktatury v zemi. Tomu nasvědčuje rovněž vážná formulace právního předpisu, která umožňuje jeho širokou interpretaci.

Pozornost veřejnosti získalo rovněž nařízení izraelského ministerstva spravedlnosti, které částečně pozastavilo činnost soudů. Odložen byl tak i plánovaný soudní proces s izraelským premiérem Benjaminem Netanjahuem, který čelí několika obviněním z korupce. Tisíce Izraelců se proto rozhodly vyjádřit svůj nesouhlas při protestu v Tel Avivu. V některých zemích však zůstávají občané nespokojení s vládními kroky bezmocní. Zákaz shromažďování většího počtu osob totiž omezil na neurčito pořádání politických demonstrací i tam, kde se doposud konaly pravidelně.

K posílení a upevnění stávajících kabinetů může přispět i odložení termínů konání plánovaných voleb. O novém složení parlamentu měli v dubnu rozhodnout voliči například v Srbsku či v Severní Makedonii. Až o rok později se uskuteční i volby do místních zastupitelstev ve Velké Británii, jež se měly původně konat v květnu tohoto roku. Na týž měsíc byly plánovány prezidentské volby také v Bolívii, kde je po odstoupení Evo Moralese prozatímní prezidentkou Jeanine Añezová.

Posunutím voleb hrozí nejen ztráta legitimacy současných politických zástupců, jejichž mandát by byl díky tomu prodloužen, ale současně také znevýhodnění jiných než vládních politických stran a jejich členů. Těm totiž současné podmínky znemožňují aktivní vedení volebních kampaní, přičemž o náhradních termínech voleb budou rozhodovat stávající politická vedení. Možné budoucí scénáře ilustruje také aktuální politická debata v Polsku, kde byly naopak zaznamenány snahy o uskutečnění prezidentských voleb v řádném termínu. Dle kritiků tak chtěla polská vláda využít výjimečné

Na dodržování karanténních opatření dohlíží v řadě zemí armáda a další ozbrojené složky [4]

situace, která staví do popředí současného prezidenta Andrzeje Dudu. Ten je přitom nejen opětovným volebním kandidátem, ale také spojencem současné vládní strany Právo a spravedlnost.

Armáda v ulicích i fyzické tresty

Přísná opatření spolu s úplným či částečným zákazem vycházení byla vyhlášena také ve většině zemí Latinské Ameriky. Na jejich dodržování dohlíží v ulicích Chile stejně jako v řadě dalších zemí armáda, v některých částech Kolumbie pak i tamní ozbrojené skupiny. Naopak Nikaragua jako jediná země středoamerického regionu odmítla uzavřít školy i hranice s okolními státy. Pozornost na sebe upoutal také brazilský premiér Jair Bolsonaro, který po několik týdnů zlehčoval onemocnění COVID-19. Současně přitom kritizoval kroky států federace, jež se rozhodly k přijetí dočasných omezení pro zamezení šíření infekce.

Ojedinelá není ani zvýšená diskriminace vůči některým sociálním a náboženským skupinám. Například v již zmíněné Indii jsou v několika oblastech považováni za hlavní šířitele nákazy obyvatelé patřící k tzv. dalítům, jež stojí na samotném okraji již zrušeného kastovního systému. Přestože se mnoho z nich podílí kromě jiného na úklidu zdravotnických zařízení či veřejných prostor, kde pracují bez ochranných pomůcek, jsou tito lidé čím dál více ostrakizováni.

Evidovány jsou také násilné či ponižující praktiky ze strany nedemokratických vlád, které se nezdráhají použít fyzických trestů v případě porušení

vládních nařízeních. Veřejnost pobouřilo zejména prohlášení prezidenta Filipína Rodriga Duterte, který vyzval policii ke střílení osob porušujících karanténu. Měl tak učinit poté, co se v ulicích Manily navzdory zákazů uskutečnily protesty kvůli chybějícím zásobám potravin. Vynucování dodržování karanténních opatření násilím bylo zaznamenáno také v Keni, Indii i Paraguai. V Nigérii si dokonce zásahy tamních ozbrojených složek vyžádaly více obětí než samotné onemocnění COVID-19.

Obavy politologů a lidskoprávních organizací se tak ve světle šířících se restriktivních opatření jeví jako oprávněné. K vyhlídkám na lepší časy nepřispívají ani prognózy epidemiologů, dle kterých může pandemie sužovat lidstvo i po dobu dvou let. Ať už bude koronavirová krize trvat jakkoliv dlouho, jisté je, že po jejím konci bude v některých zemích návrat ke snahám o dodržování lidských práv obtížný.

Poznámky

[1] Těmi jsou zejména základní práva a svobody, které současně představují některé z kogentních norem mezinárodního práva. Jedná se tedy o normy, od nichž se státy nemohou odchýlit, a to ani ve výjimečných situacích. S další skupinou se pak lze setkat v ustanoveních některých lidskoprávních úmluv. Stěžejní je zejména článek 4 odst. 2 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, který za taková práva označuje například právo na život, zákaz mučení, krutého, nelidského či ponižujícího zacházení či trestání. S obdobnou úpravou se lze setkat také v článku 15 odst. 2 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv, která mezi nederogovatelná práva řadí rovněž právo na život, zákaz mučení, zákaz otroctví a nucené práce a zákaz trestu bez zákona.

[2] Podrobnější informace o situaci v Maďarsku lze najít v článku evropské sekce Bulletinu na straně 24.

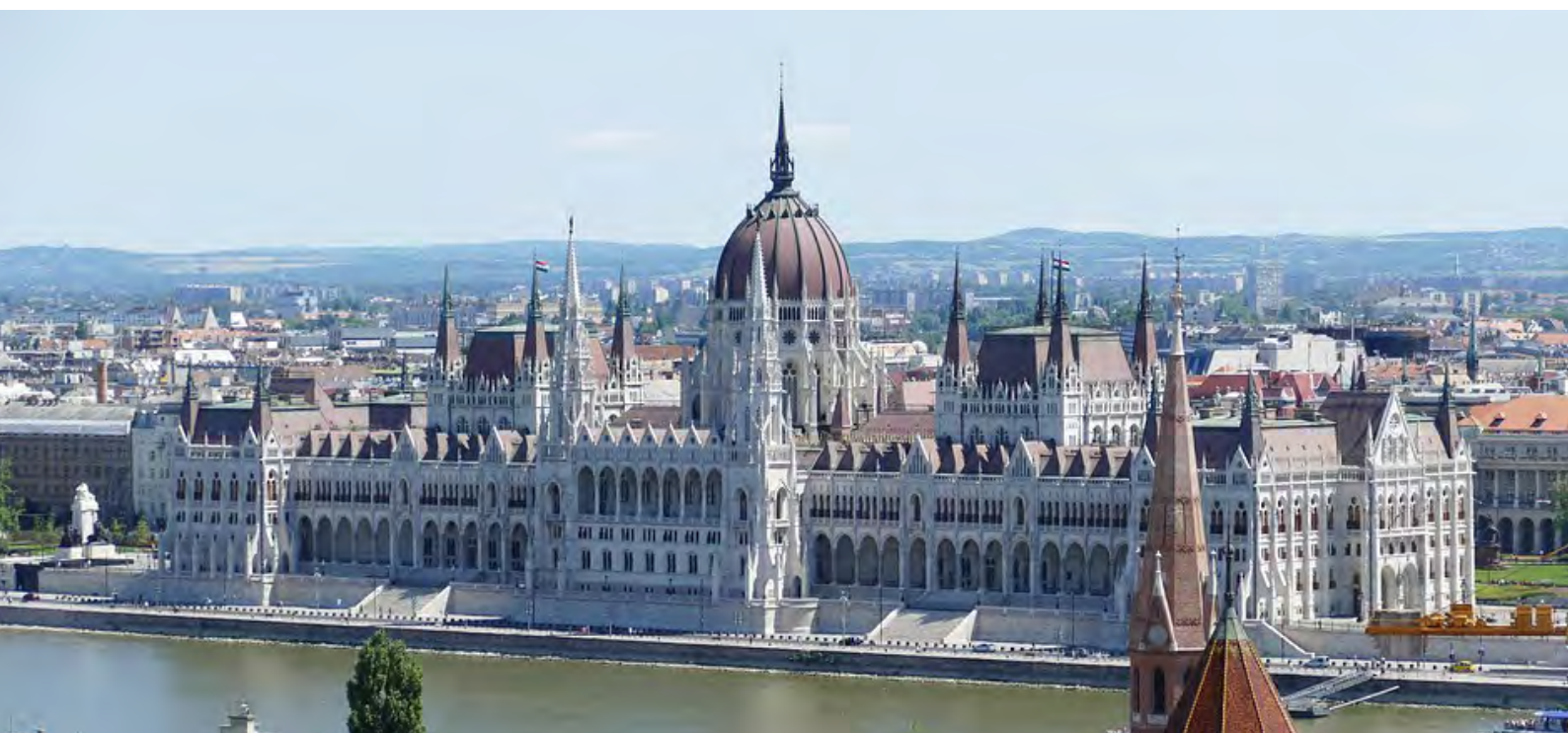
Zdroje

- Bieber, Florian (30. března 2020). Authoritarianism in the Time of the Coronavirus. Foreign Policy (<https://foreignpolicy.com/2020/03/30/authoritarianism-coronavirus-lockdown-pandemic-populism/>)
- Gebrekidan, Selam (30. března 2020) For Autocrats, and Others, Coronavirus Is a Chance to Grab Even More Power. The New York Times (<https://www.nytimes.com/2020/03/30/world/europe/coronavirus-governments-power.html>)
- Roth, Kenneth (3. dubna 2020). How Authoritarians Are Exploiting the COVID-19 Crisis to Grab Power. Human Rights Watch (<https://www.hrw.org/news/2020/04/03/how-authoritarians-are-exploiting-covid-19-crisis-grab-power>)
- Singer, Natasha a Sang-Hun, Choe (23. března 2020). As Coronavirus Surveillance Escalates, Personal Privacy Plummets. The New York Times (<https://www.nytimes.com/2020/03/23/technology/coronavirus-surveillance-tracking-privacy.html>)
- Szymanowski, Grzegorz (25. března 2020). How coronavirus challenges open democracies. Deutsche Welle (<https://www.dw.com/en/how-coronavirus-challenges-open-democracies/a-52917307>)

Fotografie

- [1] Některé země posilují digitální dohled nad pohybem osob, autor: Betexion, 8. listopadu 2014, Pixabay, CC0, editace: ořez.
- [2] Benjamin Netanjahu, autor: Dragan Tatic, 11. dubna 2013, zdroj: Wikimedia Commons, CC BY 2.0, editace: ořez.
- [3] Hun Sen protest, autor: Greg Scales, 9 září 2017, zdroj: Flickr, CC BY 2.0, editace: ořez.
- [4] Na dodržování karanténních opatření dohlíží v řadě zemí armáda a další ozbrojené složky. Autor: Justabigadventure, 26. srpna 2015, zdroj: Pixabay, CC0, editace: ořez.
- [5] Maďarská demokracie jako jedna z prvních obětí koronaviru v Evropě? Autor: falco/5356 immagini, 11. června 2017, zdroj: Pixabay, editace: ořez.

Maďarská demokracie jako jedna z prvních obětí koronaviru v Evropě? [5]

1) Mezinárodní trestní spravedlnost

Vedoucí sekce: Jan Lhotský

Kongo: První zločinci odsouzení Mezinárodním trestním soudem Lubanga a Katanga byli propuštěni na svobodu

Tereza Šťastná

V březnu tohoto roku byli propuštěni na svobodu první zločinci usvědčení Mezinárodním trestním soudem, Thomas Lubanga Dyilo a Germain Katanga, kteří vykonávali tresty za zločiny spáchané v oblasti Ituri ležící v Konžské demokratické republice. Oba propuštění přispěli ke konfliktu, který si vyžádal smrt padesáti tisíc civilistů.

Pozadí konfliktu v Ituri

Konflikt v Ituri, severovýchodní oblasti Konžské demokratické republiky (*Democratic Republic of the Congo*, DRC), který pramenil ze sporů mezi etnickými skupinami Lendu, Hema a Ngiti, vyústil mezi rokem 1999 a 2003 v občanskou válku. Násilné boje vznikly z velké části jako součást druhé konžské války, která vedla ke zvýšení etnického povědomí, velké zásobě ručních palných zbraní a formování různých ozbrojených skupin.

Lenduská etnicita byla z velké části zastoupena Nacionalistickou a integrační frontou (*Front des Nationalistes et Intégrationnistes*, FNI), zatímco Svaz konžských vlastenců (*Union des Patriotes Congolais*, UPC) bojoval podle svých vyjádření za etnickou skupinu Hema. Dle odhadů OSN v průběhu pěti let tohoto konfliktu zemřelo v Ituri na padesát tisíc civilistů.

Po dlouhou dobu trvání byl iturský konflikt do značné míry ignorován. Navzdory informacím považovali některé členské státy a úředníci OSN konflikt v Ituri za pouhou „kmenovou válku“, která se netýká širší války v DRC. Thomas Lubanga Dyilo i Germain Katanga se účastnili konfliktu v Ituri jakožto velitelé militantních či politických skupin stojících na jeho opačných stranách. Ozbrojený konflikt v iturské oblasti není dosud ukončen.

Fatou Bensouda při odsouzení Thomase Lubangy [1]

Vyšetřování Mezinárodního trestního soudu

V červenci 2003 žalobce Mezinárodního trestního soudu (MTS) oznámil, že obdržel upozornění od jednotlivců a nevládních organizací na páchání válečných zločinů a zločinů proti lidskosti v DRC, a sdělil, že bude pozorně sledovat vývoj událostí v této zemi. V dubnu 2004 prezident Joseph Kabila formálně postoupil situaci v DRC žalobci MTS. Vyšetřování bylo zahájeno v červnu stejného roku a bylo tak prvním formálním vyšetřováním vedeným MTS.

Jelikož se Římský statut stal účinným v červenci 2002, žalobce MTS se zaměřil na údajné zločiny spáchané především ve východní části DRC, v oblasti Ituri a v provincii Severní a Jižní Kivu. Prvními usvědčenými zločinci podle Římského sta-

tutu v historii MTS jsou Thomas Lubanga Dyilo a Germain Katanga. V rámci situace v Ituri byl vyšetřován také Mathieu Ngudjolo Chui, jenž byl zproštěn obvinění v roce 2014, a Bosco Ntaganda, který byl odsouzen v roce 2019 ke třiceti letům odnětí svobody.

Thomas Lubanga

Lubanga byl vůdcem a zakladatelem UPC a jeho vojenského křídla Vlasteneckých sil pro osvobození Konga (*Forces patriotiques pour la libération du Congo*, FPLC), které převzalo moc v Ituri v roce 2002. UPC se účastnila vnitřního ozbrojeného konfliktu proti milicím etnické skupiny Lendu, včetně Fronty vlasteneckého odporu v Ituri (*Force de Résistance Patriotique en Ituri*, FRPI) úzce spojené s výše zmíněnou milicí FNI.

Poté, co byl Lubanga v roce 2005 zatčen, byl o rok později předán do Haagu, aby čelil obviněním z válečných zločinů, a to konkrétně náboru, odvodů a využívání dětí mladších patnácti let k aktivní účasti v nepřátelských akcích během konfliktu v DRC mezi roky 2002 a 2003. V roce 2012 byl shledán vinným a odsouzen ke čtrnácti letům vězení.

Lubanga vykonával svůj trest v Haagu, ze kterého byl v roce 2015 přesunut do konžské věznice Ma-

kala. Jeho trest byl dvakrát přezkoumáván, ale jeho snížení bylo v obou případech zamítnuto. V roce 2019 odvolací senát MTS potvrdil povinnost Lubangy k náhradě újmy obětem spáchaných zločinů ve výši deset milionu dolarů. Tyto reparace nebyly dosud uhrazeny. Lubanga byl propuštěn v neděli 15. března 2020 na svobodu po výkonu čtrnáctiletého trestu, do kterého se mu započítalo šest let strávených ve vazbě.

Germain Katanga

Druhým odsouzeným zločincem MTS, a to za válečné zločiny a zločiny proti lidskosti spáchané v oblasti Ituri, je Germain Katanga. Pod jeho vedením zahájily v únoru roku 2003 milice FRPI ve spolupráci s FNI represivní operaci proti civilistům Hema ve vesnici Bogoro, která je strategickým bodem na cestě mezi městem Bunia a ugandskou hranicí. UPC ovládaná skupinou Hema převzala kontrolu nad městem Bunia za pomoci Ugandy v roce 2002.

V průběhu útoku na vesnici Bogoro došlo k vraždám, drancování, sexuálními zločinům a využívání dětských vojáků ze strany FRPI. V tomto ničivém útoku, který si vysloužil označení „masakr v Bogoro“, bylo zabito na 200 civilistů a po útoku byly ženy a dívky z vesnice uneseny, aby sloužily jako „manželky“ pro členy polovojenské jednotky.

Bývalý žalobce MTS Luis Moreno-Ocampo při návštěvě oblasti Ituri v roce 2009 [2]

Sedm let poté, co byl ze strany MTS na Germaina Katangu vydán zatykač, byl v roce 2014 odsouzen k dvanácti letům vězení za spolupachatelství na zločinu proti lidskosti (vraždě), a čtyřem válečným zločinům (vraždě, útokům proti civilnímu obyvatelstvu, rozsáhlému ničení majetku a plenění). Následně proběhlo i řízení o reparacích (více viz Bulletin červenec–srpen 2017, s. 13). Poprvé tak byl před MTS odsouzen pachatel rovněž za zločiny proti lidskosti. V případě obvinění ze sexuálních a genderově podmíněných zločinů byl Katanga v důsledku nedostatku důkazů zproštěn viny.

Stejně jako Lubanga byl Katanga v roce 2015 přemístěn do kinshaské věznice Makala v DRC, kde byl jeho zkrácený trest za dobré chování a lítost vyjádřenou vůči obětem zločinů o rok později dokončen. Katanga ale po vykonání trestu uloženého MTS nebyl propuštěn, neboť byl konžskými vojenskými orgány stíhán v samostatném řízení od roku 2016.

Katangovo propuštění, které se odehrálo den po propuštění Lubangy, bylo pro mnohé překvapením, protože konžské orgány v loňském roce odmítly ukončit zmíněné trestní stíhání, navzdory protestům jeho právních zástupců, kteří tvrdili, že je případ politicky motivován, a že bylo Katangovi odepřeno právo na rychlý a spravedlivý proces.

Podle různých konžských zdrojů však propuštění Katangy vyústilo v mírovou dohodu, kterou konžská vláda podepsala s FPRI na podporu míru a usmíření v Ituri. Místní média informovala, že mezi požadavky FPRI bylo propuštění Katangy a dalších zadržených vůdců této polovojskové jednotky.

Závěr

Dle zprávy Vysoké komisařky OSN pro lidská práva předložené v lednu 2020 by mohlo etnické násilí v oblasti Ituri v letech 2017 až 2019, zejména proti komunitě Hema, představovat zločiny proti lidskosti. Během tohoto období bylo zabito dle informací OSN 701 osob a další stovky byly zraněny.

V obou případech propuštění vojenských vůdců rozděluje veřejnost v Ituri, jejíž jedna část se obává možného opětovného zapojení dvou propuštěných zločinců do pokračujícího konfliktu a v případě

Vůdce FRPI oznamuje podpis dohody o odzbrojení v roce 2006 [3]

Lubangy také odplatných akcí za etnickou skupinu Hema. Lubanga se ale již dříve vyjádřil, že bude pracovat pro nastolení míru v regionu.

Zdroje

- Democratic Republic of the Congo International Criminal Court. Dostupné z: <https://www.icc-cpi.int/drc>
- Democratic Republic of Congo, ITURI: COVERED IN BLOOD. Human Rights Watch. červenec 2003. Dostupné z: <https://www.hrw.org/reports/2003/ituri0703/DRC0703full.pdf>
- Germain Katanga. Coalition for the International Criminal Court. Dostupné z: <http://www.coalitionfortheicc.org/cases/germain-katanga>
- Katanga's Release 'Aimed to Promote Reconciliation in Ituri'. International Justice Monitor. autor: Wairagala Wakabi. 23. března 2020. Dostupné z: <https://www.ijmonitor.org/2020/03/katangas-release-aimed-to-promote-reconciliation-in-ituri/>
- Lubanga, ICC Convict No.1 and Longest-Serving Detainee, Completes His Sentence Next Week. International Justice Monitor. autor: Wairagala Wakabi. 11. března 2020. Dostupné z: <https://www.ijmonitor.org/2020/03/lubanga-icc-convict-no-1-and-longest-serving-detainee-completes-his-sentence-next-week/>
- Profile: DR Congo militia leader Thomas Lubanga. BBC. 10. července 2012. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-africa-17358799>
- Thomas Lubanga. The Hague Justice Portal. Dostupné z: <http://www.haguejusticeportal.net/index.php?id=8156>

Fotografie

- [1] Fatou Bensouda při odsouzení Thomase Lubangy, zdroj: ICC-CPI/Jerry Lampen/ANP, editace: ořez.
- [2] Bývalý žalobce MTS Luis Moreno-Ocampo při návštěvě oblasti Ituri v roce 2009, zdroj: ICC-CPI, editace: ořez.
- [3] FRPI Militia Leader Announces Signing of Disarmament Agreement, autor: UN Photo/Martine Perret. 28. listopadu 2006. zdroj: flickr, CC BY-NC-ND 2.0, editace: ořez.

Mezinárodní trestní soud vydal odvolací rozsudek v otázce přípustnosti případu Sajfa Kaddáfího

Petra Olivová

Počátkem března 2020 odvolací senát Mezinárodního trestního soudu jednomyslně potvrdil přípustnost případu proti Sajfu al-Islám Kaddáfímu. Tímto rozhodnutím zamítl jeho odvolání proti rozhodnutí přípravného senátu z dubna 2019.

Pozadí případu

Situace v Libyi byla Mezinárodnímu trestnímu soudu (MTS nebo „Soud“) předložena Radou bezpečnosti OSN na základě rezoluce č. 1970 koncem února 2011. Úřad žalobce (*Office of the Prosecutor*, OTP) oznámil její vyšetřování hned začátkem března. V červnu 2011 vydal přípravný senát MTS tři zatýkácí rozkazy za údajné zločiny proti lidskosti, čítající pronásledování a vraždy, které měly být spáchány během protivládních demonstrací mezi 15. až 28. únorem 2011.

Zatýkače byly vydány na Abdulláh al-Senussiho,[1] jenž byl ředitelem zpravodajské služby během režimu tehdejšího libyjského vůdce Muammara Kaddáfího, na kterého byl vydán druhý zatýkácí rozkaz. Nicméně v listopadu 2011 bylo stíhání Muammara Kaddáfího kvůli jeho smrti formálně ukončeno. Třetí zatýkač se týkal právě Sajfa al-Islám Kaddáfího, jenž během režimu svého otce působil jako de facto předseda vlády. Úřad žalobce tvrdí, že Sajf Kaddáfí stál za plánováním a realizací represivní státní politiky za účelem potlačení protivládních protestů.

Přípustnost případu před MTS

V červnu 2018 podala jeho obhajoba žalobu na přípustnost před MTS. Odvolávala se na rozsudek trestního soudu v Tripolisu z července 2015, jenž Kaddáfího odsoudil k trestu smrti. Podle jeho právníků byl rozsudek vnitrostátního soudu vynesen za totožné činy, kvůli kterým je rovněž vyšetřován Mezinárodním trestním soudem. Nicméně jak bude vysvětleno níže, úřad žalobkyně zmíněné stanovisko nesdílí. V té době OTP včetně některých nevlád-

Vlajka Mezinárodního trestního soudu [1]

ních organizací vyzývaly Libyi, aby k výkonu trestu nepřistoupila. Rozsudek tehdy vyvolal všeobecné mezinárodní pobouření. Hlavním důvodem bylo, že Sajfu Kaddáfímu byl po celou dobu odmítnut přístup jak k přípravnému, tak k soudnímu řízení. Tím došlo k porušení jeho práva na spravedlivý proces. Je nutno dodat, že Kaddáfí byl koncem roku 2011, při svém pokusu uprchnout ze země, zadržen milicemi Zintanské brigády (*the Zintan Brigade*) ze stejnojmenného města Zintan na severozápadě Libye. Ty jej až do jeho následného propuštění držely v izolaci a odmítaly ho předat libyjským úřadům (více viz Bulletin březen 2018, str. 16).

Přesto, aby byl daný případ označen za nepřípustný, muselo by rozhodnutí vnitrostátního soudu být konečné. Mělo by tedy mít účinek *res judicata*, který označuje věc za pravomocně rozhodnutou. Nicméně rozsudek trestního soudu v Tripolisu byl stále předmětem odvolání a byl vynesen v Kaddáfího nepřítomnosti, tudíž zde existovala možnost pro obnovení soudního řízení. Navíc Libye dostatečně neprokázala, že její vyšetřování se vztahuje na naprosto stejné činy, jako na ty, které chce stíhat MTS. Ten totiž žádá vydat Kaddáfího za výše uvedené zločiny proti lidskosti. Obvinění u vnitrostátního soudu však čítaly účast na zabíjení, rabování, vandalismu, nerozlišující ostřelování či otevřenou palbu na protivládních demonstracích. Pronásledování lidí v obvinění uvedeno nebylo.

Kolize vnitrostátní amnestie s jurisdikcí MTS

Navíc byl Sajf Kaddáfí podle libyjského zákona č. 6 (2015) o všeobecné amnestii v dubnu 2016.[2] propuštěn z vězení. Mezinárodní trestní soud se problematikou aplikace vnitrostátních amnestií zabýval historicky poprvé právě v souvislosti s tímto případem, kdy v dubnu 2019 přípravný senát rozhodoval o jeho přípustnosti. Obhajoba Sajfa Kaddáfího tvrdila, že případ je z důvodu plošné amnestie konečně vyřešen, a z toho důvodu nesplňuje podmínky přípustnosti Mezinárodního trestního soudu.

Nicméně přijetí zákona o plošné amnestii není, podle mnohých právních odborníků, dostatečnou podmínkou proto, aby byla zpochybněna přípustnost případu před Mezinárodním trestním soudem. Navíc došlo ke zjištění, že Kaddáfí byl z amnestie vyloučen. Podle většiny expertů je udělování milosti či aplikace všeobecné amnestie za závažné trestné činy, jako je vražda či zločiny proti lidskosti, zcela neslučitelná s mezinárodními standardy lidských práv. Kromě toho by došlo k odepření práva obětí na pravdu, přístupu ke spravedlnosti nebo možnosti požadovat odškodnění za spáchané zločiny. Žaloba tak byla přípravným senátem zamítnuta.

Odvolací rozsudek

V odvolacím procesu Kaddáfího obhajoba napadla rozsudek přípravného senátu z dubna 2019, podle kterého nelze uplatňovat libyjský zákon o amnestii. Obhajoba rovněž zpochybnila jeho neslučitelnost s mezinárodním právem. Odvolací senát však konstatoval, že nebylo zjištěno žádné pochybení ze strany přípravného senátu a potvrdil jeho předchozí rozhodnutí. Podobně argumentoval tím, že zákon č. 6 (2015) týkající se amnestie se nevztahuje na zločiny, za které byl Sajf Kaddáfí odsouzen libyjským soudem v Tripolisu. Současně Soud připomenul, že aby bylo možné prohlásit případ za nepřipustný, muselo by rozhodnutí vnitrostátní jurisdikce být konečné. Tomu však daný případ neodpovídá.

Rozsudek odvolacího senátu také zdůraznil, že Mezinárodní trestní soud pouze „doplňuje vnitrostátní trestní jurisdikci“. To znamená, že pokud byl Kaddáfí libyjskými orgány souzen za naprosto stejné zločiny, jako ty spadající do jurisdikce MTS, tak ten by již neměl pravomoc jej soudit. V opačném případě by se jednalo o porušení zásady *ne bis in idem*, tedy práva nebýt souzen a trestán dvakrát v téže věci. O takový případ se však podle Soudu nejednalo, a proto bylo odvolání zamítnuto.

Odvolací senát MTS v případě Sajfa Kaddáfího z března 2020 [2]

Protivládní demonstrace v roce 2011 ve městě Benghází [3]

Závěrem

Obhajoba Sajfa Kaddáfího neúspěšně zpochybnila přípustnost případu na základě zásady komplementarity (*principle of complementarity*), která stanovuje, že MTS nenahrazuje vnitrostátní trestní soudnictví a smí vyšetřovat a stíhat pouze tehdy, když daný stát toho není schopen nebo ochoten. Vystává však otázka, jak bude daný případ postupovat dál, protože tím nejobtížnějším úkolem pro Mezinárodní trestní soud bude dostat Kaddáfího do vazební věznice v Haagu, aby mohl být proces reálně zahájen. Hlavní příčiny problému však přetrvávají, tedy že Libye jej stále odmítá vydat, a dále, že místo jeho pobytu zůstává oficiálně utajeno.

Poznámky

- [1] V říjnu 2013 přípravný senát MTS rozhodl, že případ proti Abdulláh al-Senussimu je nepřipustný, jelikož byl současně předmětem vnitrostátního řízení. Libye byla zároveň ochotná a schopná provést skutečné prošetření celé situace. V červenci 2014 odvolací senát dané rozhodnutí potvrdil.
- [2] Dřívější zdroje uváděly, že Sajf Kaddáfí byl z vězení propuštěn v červnu 2017. Nicméně on sám později uvedl, že byl na základě zákona o všeobecné amnestii osvobozen již v dubnu 2016.

Zdroje

Coalition for the International Criminal Court. *Abdullah al-Senussi*. Dostupné: (<http://www.coalitionfortheicc.org/cases/abdullah-al-senussi>).

Coalition for the International Criminal Court. *Saif al-Islam Gaddafi*. Dostupné: (<http://www.coalitionfortheicc.org/cases/saif-alislam-gaddafi>).

International Criminal Court. *Eighteenth Report Of The Prosecutor Of The International Criminal Court To The United Nations Security Council Pursuant To UNSCR 1970 (2011)*. 6. listopad 2020. Dostupné: (<https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/191024-report-icc-otp-UNSC-libya-eng.pdf>).

International Criminal Court. *Saif Al-Islam Gaddafi case: ICC Appeals Chamber confirms case is admissible before the ICC*. 9. březen 2020. Dostupné: (<https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr1518>).

International Criminal Court. *Saif-Al-Islam Gaddafi case: ICC Pre-Trial Chamber I confirms case is admissible before the ICC*. 5. duben 2019. Dostupné: (<https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=PR1446>).

Klímová, Nikola. *Účinky amnestie v mezinárodním právu: Příklad Sajfa al-Islám Kaddáfího*. Bulletin lidských práv 2. číslo, X. ročník, březen 2018. Dostupné: (https://www.centrumlidskaprava.cz/sites/default/files/attachement/bulletin/bulletinbrezen2018_0.pdf).

UN Security Council. *Resolution 1970 (2011)*. 26. února 2011. Dostupné: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1970>).

Vagias, Michail. *Amnesties, The Gaddafi Admissibility Appeal Decision and the Minsk Agreements*. Opinio Juris, březen 2018. 12. března 2020. Dostupné: (<http://opiniojuris.org/2020/03/12/amnesties-the-gaddafi-admissibility-appeal-decision-and-the-minsk-agreements/>).

Fotografie

- [1] Day of International Criminal Justice (42559707545), autor: Foreign and Commonwealth Office, 17. července 2018, zdroj: Wikimedia Commons, CC BY 2.0., editace: ořez.
- [2] Saif Al-Islam Gaddafi case: ICC Appeals Chamber confirms case is admissible before the ICC, zdroj: ICC-CPI, editace: ořez.
- [3] Benghazi Anti-Qaddafi protest, autor: Mbi3000, 6. červenec 2011, zdroj: Wikimedia Commons, CC BY-SA 3.0, editace: ořez.

Univerzální jurisdikce ve světě: Tajemství úspěchu je v harmonizaci a ochotě stíhat

Jana Šikorská

Organizace TRIAL International každoročně monitoruje využívání tzv. univerzální jurisdikce ve vybraných zemích. Pro letošní březen však připravila rovnou osm dílčích zpráv, z nichž každá se věnuje právnímu rámci pro stíhání zločinů podle mezinárodního práva. Mají státy pro tento účel vhodné vnitrostátní zákony? A jak často koncept univerzální jurisdikce pro stíhání těchto zločinů reálně využívají?

Trial International je jediná mezinárodní organizace, která se aktivně a dlouhodobě zabývá monitoringem takzvané univerzální jurisdikce – právního konceptu, který umožňuje stíhání těch nejzávažnějších zločinů bez ohledu na to, kde byly spáchané, a bez ohledu na státní příslušnost obětí nebo pachatelů. Státy mohou takové zločiny vnitrostátně stíhat na základě mezinárodního práva.

Jelikož míra využívání univerzální jurisdikce ze strany různých států se přirozeně liší, pravidelné každoroční zprávy Trial International jsou tak jedinečným zdrojem informací o aktivitách v oblasti mezinárodního trestního práva mimo Mezinárodní trestní soud a jiné tribunály (článek o zprávě z minulého roku viz Bulletin květen 2019, s. 11). Uvedené zprávy nám tedy ukazují na jedné straně bohatou aktivitu jednotlivých států v boji proti beztrestnosti pachatelů válečných zločinů, zločinů proti lidskosti či genocidy a na straně druhé vývoj spolupráce států v jejich harmonizaci domácí legislativy v otázkách mezinárodního trestního práva.

Základy univerzální jurisdikce

Již od konce druhé světové války prokazují státy ochotu trestat válečné zločince, kteří by se jinak úspěšně vyhnuli mezinárodní spravedlnosti. Bezpochyby nejznámějším případem, který se zčásti týká univerzální jurisdikce, je dopadení a stíhání předního nacistického funkcionáře Adolfa Eichmanna ze strany Izraele. Od té doby se stíhání zločinů podle mezinárodního práva skrze univerzální jurisdikci rozšířilo a mezi pozdější případy patří například

Mezinárodní trestní soud [1]

stíhání bývalého čadského diktátora Hissène Habrého v Senegalu, který byl odsouzen v roce 2016.

Existence univerzální jurisdikce je také v souladu s takzvaným principem komplementarity zakotveným v článku 17 Římského statutu Mezinárodního trestního soudu. Princip komplementarity zjednodušeně řečeno dává přednost domácímu vyšetřování a stíhání zločinů před jejich stíháním Mezinárodním trestním soudem. Preference národních procesů je tedy součástí mezinárodního trestního práva jako takového.

Univerzální jurisdikce – zpráva pro rok 2020

V první čtvrtině kalendářního roku vychází každoroční souhrnný přehled Trial International o univerzální jurisdikci ve světě. Na tuto událost pravidelně čeká řada mezinárodních trestních právníků.

Zpráva za uplynulý rok konstatuje významný nárůst v počtu případů založených na univerzální jurisdikci. Podle aktuálních údajů 16 států hlásí probíhající trestní stíhání, 11 osob je obžalovaných a má probíhající soudní řízení a 207 osob čeká na zahájení soudního procesu. Počet označených podezřelých vzrostl oproti minulému roku o 40 % a aktuálně je 145 osob je obviněno ze zločinů proti lidskosti, 92 z mučení, 21 z genocidy a 141 z válečných zločinů. Z analyzovaných států má nejvíce případů Francie.

K ostře sledovaným případům se jednoznačně řadí společné vyšetřování Německa a Francie týkající

se zločinů proti lidskosti a mučení údajně spáchaných syrskými představiteli, konkrétně syrskou zpravodajskou službou, na civilním obyvatelstvu. V únoru loňského roku zatkli francouzské úřady syrského občana podezřelého ze spáchání zločinů proti lidskosti a tentýž den Německo zatklo několik bývalých příslušníků syrské zpravodajské služby. Jednalo se o koordinovanou operaci uvedených států ve věci vyšetřování zločinů spáchaných syrskou zpravodajskou službou na civilním obyvatelstvu v letech 2011–2013.

Jedním z nejvíce sledovaných případů minulého roku je vyšetřování údajné genocidy a zločinů proti lidskosti spáchaných v Myanmaru proti menšině Rohingya. Případu se ujala Argentina poté, co nezisková organizace Burmese Rohingya Organisation UK podala v listopadu 2019 žalobu na argentinský soud. Podle zprávy Trial je případ zatím ve fázi vyšetřování.

Mezi aktivní případy řadící se ke kontroverznějším patří i případ ve Francii, kde se francouzské soudy zabývají vyšetřováním cementové společnosti Lafarge a jejího managementu. Lafarge čelí obviněním z financování terorismu a spoluúčasti na páchání zločinů proti lidskosti v roce 2007 tzv. Islámským státem. Podezřelí jsou občané Francie a Norska a patří k nejvyššímu vedení společnosti. Případ je

nadále ve stavu vyšetřování, ale společnost a jednotlivci již byli oficiálně obžalováni. Případ je kontroverzní z důvodu stíhání soukromé společnosti a její top managementu, což činí tento případ ve světě mezinárodní trestní spravedlnosti převratným.

Šest zemí, harmonizovaný přístup

Míra harmonizace právních předpisů různých států vztahujících se k univerzální jurisdikci vyplývá dílčích zpráv, které Trial letos připravil. Momentálně máme dispozici studie z Francie, Německa, Holandska, Švýcarska, Norska a Finska, a do konce roku by měly být dostupné také reporty z Kanady a Švédska. Čtenáři tak mají příležitost nahlédnout do právních předpisů jednotlivých zemí, na jejichž základě se stíhají zločiny podle mezinárodního práva na domácí půdě.

Prvním bodem každé studie je přehled národní definice tzv. *core crimes*, mezi které patří genocida, zločiny proti lidskosti, válečné zločiny, nucené zmizení a mučení. Všechny šest zemí má podobné nebo totožné definice výše uvedených zločinů ve svých národních trestních zákonících nebo příslušných zákonech. V mnoha případech se jedná o doslovné převzetí definice z Římského statutu. V tomto ohledu je tedy možné konstatovat vysokou míru harmonizace.

Kasační soud ve Francii [2]

Soudní proces s Adolfem Eichmannem [3]

Méně harmonizovány jsou pak základní požadavky na spuštění univerzální jurisdikce v jednotlivých zemích, a to konkrétně v otázce vztahu pachatele a státu, který má v úmyslu vést řízení na základě univerzální jurisdikce. Když si představíme škálu, na jedné straně stojí Německo, které nevyžaduje žádný formální vztah mezi státem a pachatelem zločinu. Je tedy možné stíhat osoby i bez toho, aby byly vůbec přítomné na území Německa nebo s ním měly jakékoliv jiné pouto.

Na druhé straně spektra stojí v rámci vybraných zemí Nizozemí, které pro zahájení vyšetřování vyžaduje přítomnost pachatele na svém území, přičemž podezřelý musí zůstat přítomen v zemi po celou dobu vyšetřování. Například Švýcarsko stojí někde uprostřed – pro zahájení vyšetřování je potřeba, aby byl podezřelý na území Švýcarska, avšak vyšetřování může pokračovat, i když podezřelý opustí zemi. Je tedy zřejmé, že země mají rozdílné vnitrostátní úpravy podmínek, za jakých je možné zahájit a vést proces na základě univerzální jurisdikce.

Úspěch záleží na ochotě

Trial International publikoval soubor reportů pod heslem „*Prosecuting international crimes: a matter of willingness*.“ Právní rámec státům stíhání zločinů podle mezinárodního práva na základě univerzální jurisdikce umožňuje. Jednotlivé státy se pak liší

především v podmínkách, které musí být splněny, aby takový proces mohl být zahájen.

V realitě jsou však v tomto směru některé státy aktivnější než jiné a klíčem k úspěchu je tak ochota států a jejich prokuratur tyto typy zločinů stíhat. Ta je o to důležitější, když si uvědomíme, že pro vyšetřování řady páchaných zločinů – například v Sýrii – nemá Mezinárodní trestní soud jurisdikci, a tak může právě tlak na reálné využívání univerzální jurisdikce přispět v boji proti beztrestnosti.

Zdroje

TRIAL International. *Universal Jurisdiction Annual Review 2020*. 30 březen 2020. dostupné: https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2020/03/TRIAL-International_UJAR-2020_DIGITAL.pdf.

TRIAL International. *Prosecuting International Crimes: A Matter of Willingness*. TRIAL International. 4.březen 2020. Dostupné: <https://trialinternational.org/latest-post/prosecuting-international-crimes-a-matter-of-willingness/#read-the-full-reports-on>.

TRIAL International. *Universal Jurisdiction Law and Practice in France*. TRIAL International a Open Society Justice Initiative. Únor 2020. Dostupné: <https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2019/05/Universal-Jurisdiction-Law-and-Practice-in-France.pdf>.

TRIAL International. *Universal Jurisdiction Law and Practice in Germany*. TRIAL International a Open Society Initiative. Duben 2019. Dostupné: <https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2019/05/Universal-Jurisdiction-Law-and-Practice-in-Germany.pdf>.

TRIAL International. *Universal Jurisdiction Law and Practice in the Netherlands*. TRIAL International a Open Society Justice Initiative. Duben 2019. Dostupné: <https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2019/05/Universal-Jurisdiction-Law-and-Practice-in-The-Netherlands.pdf>.

TRIAL International. *Universal Jurisdiction Law and Practice in Switzerland*. TRIAL International a Open Society Justice Initiative. Červen 2019. Dostupné: <https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2019/06/Universal-Jurisdiction-Law-and-Practice-in-Switzerland.pdf>.

TRIAL International. *Universal Jurisdiction Law and Practice in Norway*. TRIAL International a Open Society Justice Initiative. Leden 2019. Dostupné: <https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2019/05/Universal-Jurisdiction-Law-and-Practice-in-Norway.pdf>.

TRIAL International. *Universal Jurisdiction Law and Practice in Finland*. TRIAL International a Open Society Justice Initiative. Únor 2020. Dostupné: <https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2020/03/Universal-Jurisdiction-Law-and-Practice-in-Finland.pdf>.

Fotografie

[1] International Criminal Court, The Hague, autor: jbdodane, 24. září 2017, source: Flickr, CC BY-NC 2.0, editace: ořez.

[2] Conciergerie and Cour de Cassation, Paris 2 April 2014, autor: DXR, 2.duben 2014, zdroj: Wikimedia Commons, CC BY-SA 4.0, editace: ořez.

[3] Adolf Eichmann is sentenced to death at the conclusion of the Eichmann Trial USHMM 65289, autor: Israeli GPO photographer, 15.prosinec 1961, zdroj: Wikimedia Commons, Public Domain, editace: ořez.

2) Evropský systém ochrany lidských práv

Vedoucí sekce: Monika Hanych a Hubert Smekal

Kontroverze článku 15: Odstoupení některých států od závazků plynoucích z Evropské úmluvy o lidských právech

Eva Kostolanská

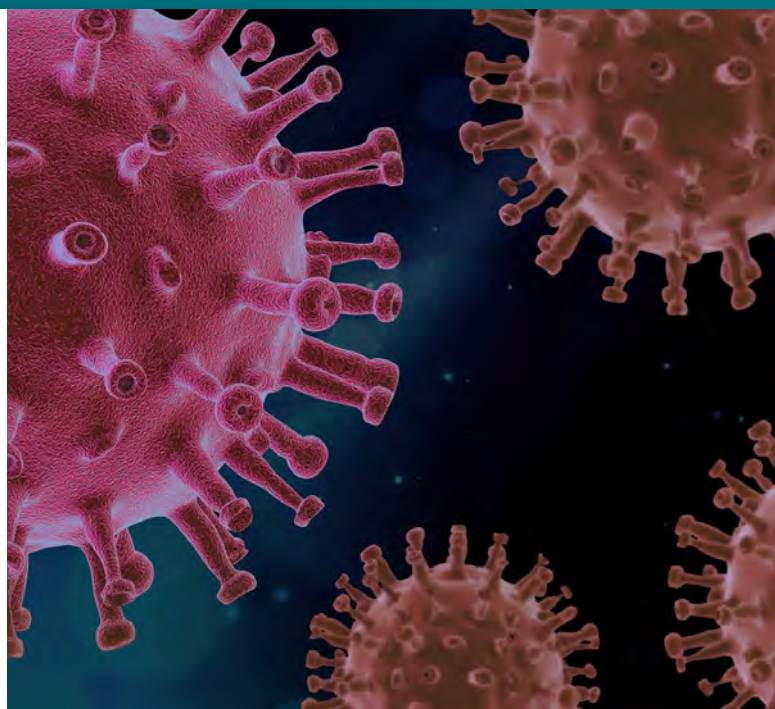
Evropa se ocitla v situaci, kterou doposud ještě nikdy nezažila. Kvůli pandemii COVID-19 státy učinily různá opatření, která měla zabránit nekontrolovanému šíření nákazy, ale zároveň omezila chod normálního života. Některé ze států přitom využily možnosti přechodného odstoupení od svých lidskoprávních závazků plynoucích z Úmluvy.

Jak a kdy využít článek 15?

Evropská úmluva o lidských právech (Úmluva) v článku 15 umožňuje smluvním státům odchýlit se na přechodnou dobu od některých jejích ustanovení a „přijmout opatření k odstoupení od závazků“ obsažených v Úmluvě.

Je však nutné dodržet několik podmínek. Stát se musí nacházet ve stavu ohrožení z důvodu války nebo jiné mimořádné události a musí být v každém případě dodrženy ostatní závazky podle mezinárodního práva. Zároveň to však neznamená, že by stát mohl omezit práva a svobody bez jakýchkoliv pravidel. Všechna jím přijatá opatření musí být pouze v rozsahu nezbytně nutném a na nezbytně dlouhou dobu. Nemělo by tedy docházet k omezení práv či svobod, které přímo nesouvisí s mimořádnou situací.

Některá lidská práva však nemohou být omezena nikdy, a to ani při využití článku 15 Úmluvy. Stát musí vždy respektovat právo na život (čl. 2), zákaz mučení či jiného nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestání (čl. 3), zákaz otroctví a nucené práce (čl. 4 odst. 1) či pravidlo, že není trestu bez zákona (čl. 7). Obdobně musí dodržet také zákaz trestu smrti (čl. 1 Protokolu 6 Úmluvy, čl. 1 Protokolu č. 13) a pravidlo čl. 4 Protokolu č. 7 Úmluvy nebýt stíhán nebo potrestán dvakrát za stejný čin.

Pandemie COVID-19 s sebou přináší nové výzvy [1]

O úmyslu omezit své závazky musí každý stát informovat generálního tajemníka Rady Evropy. Musí také jasně zdůvodnit opatření, která přijal, a informovat o tom, kdy pozbydou platnosti a ustanovení Úmluvy tak budou opět prováděna v plném rozsahu.

V minulosti článek 15 Úmluvy využívaly státy především v souvislosti s ozbrojenými útoky či válečným stavem. Francie využila tohoto práva v roce 2015 z důvodu série teroristických útoků v Paříži a Ukrajina v souvislosti s okupací části jejího území a anexí Krymu Ruskou federací. Naposledy o odstoupení od závazků Úmluvy informovalo Turecko v roce 2016 při pokusu o převrat.

Stav ohrožení pandemií

Kvůli pandemii COVID-19 došlo zatím k rekordnímu počtu odstoupení od závazků Úmluvy. K současnému datu se jedná o 10 ze 47 států. Jako první o úmyslu využít článku 15 informovala již 16. března Litva a v průběhu měsíce ji pak následovaly Rumunsko, Arménie, Moldavsko, Estonsko, Gruzie, Albánie, Severní Makedonie, Srbsko a San Marino.

Aktuální situace je unikátní a odpovídají tomu i odlišné reakce jednotlivých států. Každý musel reagovat na jiné výzvy a proto zvolil jiný postup. Tuto nejednotnost můžeme nyní vidět i v přístupu k článku 15 Úmluvy. Zatímco možnosti odstoupení od závazků využil rekordní počet států, mnoho ostatních zemí zavedlo podobná opatření omezující práva a svobody svých občanů, aniž by tento krok udělaly také. V tomto případě se až časem ukáže, zda budou zavedená opatření napadena u Evropského soudu pro lidská práva a jaký výsledek budou řízení mít.

Odstoupit, či neodstoupit

S tímto postupem však vyvstala otázka, zda je vůbec nutné k odstoupení za současné situace přistoupit. Úmluva totiž dovoluje omezení některých svých práv i v situaci mimo výjimečný stav. V člancích 8 až 11, týkajících se práva na respektování rodinného a soukromého života, svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání, svobody projevu či svobody shromažďování a sdružování, totiž Úmluva uvádí, že je lze omezit za účelem ochrany veřejného pořádku, zdraví či ochrany práv a svobod jiných.

Evropský soud pro lidská práva [2]

Většina přijatých opatření, která mají zabránit rozšíření nemoci COVID-19, by se dala pod tato ustanovení dle některých odborníků podřadit.[1] Musela by však být přijata ve formě zákonů. Musí tedy být splněna podmínka legality „běžných“ omezení. Uplatnění článku 15 Úmluvy by v tomto případě mohlo pomoci státům překonat tuto nutnou podmínku a mohlo by mít za následek také mírnější hodnocení účelnosti a nezbytnosti přijatých opatření. Jaký ale bude skutečný dopad jeho využití v současné situaci, nelze dopředu říci.

Jeden čin: několik možných významů

V každém případě má ale zaslání informace o odstoupení dle čl. 15 Úmluvy jak faktický, tak i symbolický význam. Na jedné straně ukazuje respekt vůči Úmluvě a závazkům z ní vyplývajících, kdy stát dodržuje pravidla, informuje o změnách, zdůvodňuje je a zasílá pravidelné informace o vývoji situace Radě Evropy.

Na druhé straně se však například dle poslankyně Evropského parlamentu Ramony Strugariu z Rumunska může jednat o „*nebezpečný precedent a po-*

V mnoha státech byla omezena svoboda shromažďování a sdružování [3]

litický signál“, že stát zamýšlí přijetí opatření v rozporu s Úmluvou a lidskými právy. Z minulosti totiž víme, že nejčastěji využívají možnosti čl. 15 především země, které dlouhodobě vykazují nižší úroveň dodržování lidských práv, jako například Turecko. Strugariu také kritizovala postup Rumunska, které odstoupení deklarovalo již 18. března, aniž by jeho vláda tento krok blíže vysvětlila.

Z důvodu obavy ze zneužití současné situace k omezení základních práv, svobod a demokracie vydalo 1. dubna 2020 prohlášení původně 13 evropských zemí v čele s Nizozemskem, Francií a Německem. V krátkém textu zveřejněném na internetových stránkách nizozemské vlády podpořily Evropskou komisi při monitorování přijímaných opatření v rámci boje s COVID-19 a zároveň vyjádřily obavy, aby krizová opatření v takto bezprecedentní situaci nebyla zároveň útokem na právní stát, demokracii a základní práva. Chvíli na to se k prohlášení přidalo několik dalších evropských zemí včetně Maďarska, které je však za své kroky směřující k omezení lidských práv v průběhu pandemie pravidelně kritizováno a potvrzuje, že obavy ze zneužití moci v této situaci jsou oprávněné.

Samotné omezení některých lidských práv a svobod za účelem ochrany zdraví obyvatelstva je v této

situaci nutné, musí však být podloženo argumenty a konkrétním cílem, ke kterému mají opatření vést. Jen tak je možné zajistit jejich přiměřenost a odůvodnitelný rozsah, které jsou mimo jiné i podmínkou článku 15 Úmluvy. O to významnější roli nyní hraje jasné a konkrétní vysvětlení jakéhokoliv omezení, jak do rozsahu, tak do délky jeho trvání.

Krise jako zkouška lidských práv

Počínání některých států v době krize s ohledem na lidská práva nelze nyní přesně předvídat. Stále vyvstává více otázek než odpovědí. Každá nová bezprecedentní situace v sobě nese nejen potenciál změny, ale i možnosti zneužití, a to především ve státech, které dlouhodobě vykazovaly nižší úroveň dodržování lidských práv. Aktuální situace poslouží jako lakmusový papírek toho, jak země s lidskými právy a svobodami budou v průběhu pandemie zacházet při jejich vyvažování s ochranou zdraví obyvatel a veřejného pořádku.

Využití odstoupení od závazků úmluvy dle článku 15 bude jen jednou z částí celé skládačky, která se celá ukáže až zpětně. Evropský soud pro lidská práva potenciální spory související s odstoupením od závazků nebo jinými opatřeními v kontextu lid-

ských práv a svobod bude rozhodovat pravděpodobně až za několik let. Až tehdy se snad dozvíme, zda je pro situaci ohrožení života občanů pandemií ve smluvních státech nutné využít článku 15 Úmluvy a jaké právní důsledky jeho využití bude mít pro omezení práv. Mnohem dříve však pravděpodobně uvidíme, zda některé státy pandemie nezneužily k většímu a déle trvajícimu omezení lidských práv a svobod, než bylo skutečně nutné, a to ať už uplatnily možnosti článku 15 Úmluvy, či nikoli.

Příklady kontroverzních opatření přijatých v souvislosti s bojem proti nemoci COVID-19

- Maďarsko: zákon umožňující za určitých okolností časově neomezenou vládu kabinetu Viktora Orbána pomocí dekretů a bez souhlasu parlamentu (více informací v článku níže)
- Maďarsko: možnost udělit trest až pět let vězení pro šířitele „poplašné zprávy“
- Ázerbajdžán: provozovatelům internetového zpravodajství byla uložena povinnost zabránit šíření „škodlivých informací“ online
- Rumunsko: možnost správních orgánů odstranit obsah a blokovat webové stránky, které obsahují „špatné informace“ o vývoji COVID-19 a preventivních opatření bez možnosti odvolat se proti tomuto jednání
- Arménie: přísná pravidla pro provozovatele zpravodajství, kteří smí zveřejňovat jen informace v souladu s oficiálními zdroji

diplomatic-statements/2020/04/01/statement-by-belgium-denmark-finland-france-germany-greece-ireland-italy-luxembourg-the-netherlands-portugal-spain-sweden).

Zdroje

- Buyse, Antoine. *An Analysis of Covid-19 Responses and ECHR Requirements*. ECHR BLOG. 27. 3. 2020 (<https://echrblog.blogspot.com/2020/03/an-analysis-of-covid-19-responses-and.html>).
- Commissioner of Human Rights. 2020. *Press freedom must not be undermined by measures to counter disinformation about COVID-19*. Štrasburk: Council of Europe (<https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/press-freedom-must-not-be-undermined-by-measures-to-counter-disinformation-about-covid-19>).
- Dzehtsiarou, Kanstantsin. *COVID-19 and the European Convention on Human Rights*. STRASBOURG OBSERVERS. 27. 3. 2020 (<https://strasbourgobservers.com/2020/03/27/covid-19-and-the-european-convention-on-human-rights/>).
- Rada Evropy. 2020. *Derogation in time of emergency*. Štrasburk: Evropský soud pro lidská práva (https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Derogation_ENG.pdf).
- Rada Evropy. 2020. *Notifications under Article 15 of Convention*. Štrasburk: Council of Europe portal (<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/webContent/62111354>).

Fotografie

- [1] Pandemie COVID-19 s sebou přináší nové výzvy, autor: PI-RO4D, 16. 3. 2020, zdroj: Pixabay, CC0, editace: ořez.
- [2] Evropský soud pro lidská práva, autor: hpgruesen, 1. 10. 2013, zdroj: Pixabay, CC0, editace: ořez.
- [3] V mnoha státech byla omezena svoboda shromažďování a sdružování, autor: Free-Photos, 8. 12. 2012, zdroj: Pixabay, CC0, editace: ořez.
- [4] Ilustrační foto, autor: fernandozhiminaicela, 20. 4. 2020, zdroj: Pixabay, CC0, editace: ořez.

Ilustrační foto [4]

Poznámky

- [1] viz články autorů Antoine Buyseho nebo Kanstantsina Dzehtsiarou uvedené ve zdrojích k článku
- [2] Makszimov, Vlagyislav. *Coronavirus derogations from human rights send wrong signal, say MEPs*. EURACTIV. 24. 3. 2020 (https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/coronavirus-derogations-from-human-rights-send-wrong-signal-say-meps/?fbclid=IwAR2Wwoz3L5_RxdFu9aj6B9C3AgYm-0NJtddUoCY5rc7AR9gvJxXlspJuxD-A).
- [3] Government of the Netherlands. 2020. *Statement by Belgium, Bulgaria, Cyprus, Denmark, Estonia, Finland, France, Germany, Greece, Ireland, Italy, Latvia, Lithuania, Luxembourg, the Netherlands, Portugal, Romania, Spain, Sweden*. Government of the Netherlands portal (<https://www.government.nl/documents/>

Ve stínu zdravotní krize se v Maďarsku prohlubuje krize demokracie

Jakub Drahorád

Dalo by se označit za paradox, že zatímco již existující autoritářské režimy se snaží rizika pandemie koronaviru bagatelizovat, skrytí autoritáři napříč světem se naopak nebezpečí hrozící ze strany neviditelného nepřítele snaží co nejvíce nafouknout.

Nouzový stav, který byl v uplynulém měsíci zaveden ve většině evropských zemí – a v mnoha z nich poprvé za několik desetiletí – není pro obyvatele Maďarska žádnou novinkou. Krizové zákony udělující vládě, a zejména pak jejímu předsedovi Viktoru Orbánovi, „mimořádné pravomoci“, totiž v rámci nouzového stavu platí již pět let od uprchlické krize v roce 2015. A protože není příliš obtížné, aby maďarské občany epidemie ohrožovala více než zanedbatelný počet uprchlíků, kteří se nacházejí v bezprostřední blízkosti Panonské pánve, nezdráhá se Orbán využít současné celosvětové paniky k tomu, aby své pravomoci ještě posílil – a to opět na tak dlouho, jak se jemu samotnému bude hodit.

Nouzový stav skončí, až řekne vláda

Po vyhlášení nouzového stavu 11. března tak o dva týdny později schválil maďarský parlament, v němž drží 67% většinu nacionalistická strana Fidesz premiéra Viktora Orbána, zákon svěřující vládě mimořádné pravomoci. Zatímco do konce března platilo, že parlament musel veškerou legislativu dodatečně schválit do 15 dnů od jejího přijetí, nyní je konec účinnosti veškerých krizových zákonů odložen až do konce nouzového stavu, jehož vyhlášení bylo schváleno na dobu omezenou jen a pouze vůlí vlády. Do odvolání nouzového stavu jsou pak odloženy i všechny volby, referenda či zasedání parlamentu (které ovšem může svolat jedna pětina poslanců) a vláda může vládnout přímo prostřednictvím dekretů, které nepodléhají schválení žádné další instituce. Jedná se tedy o další ránu maďarskému právnímu státu poté, co v druhé polovině března převzala většinu klíčových firem ve státě pod svou kontrolu armáda.[1]

Je však třeba podotknout, že maďarská veřejnost se nezdá být s postupem vlády a strany, která získala

Premiér Viktor Orbán [1]

v posledních parlamentních volbách méně než polovinu hlasů a ústavní většiny dosáhla pouze zásluhou velmi neproporčního volebního systému, nespokojená. To však může být vysvětlitelné i novelizací trestního zákoníku, ke které došlo v nedávné době právě prostřednictvím vládního dekretu. Nyní je tedy v Maďarsku možné udělit trest až 5 let vězení komukoliv (ale zejména novinářům), kdo by svými články a vyjádřeními mařil snahu vlády chránit obyvatelstvo či je znepokojoval „nepravdivými informacemi“. Nemožnost veřejně protestovat kvůli vyhlášené karanténě by pak mohla být další alternativou vysvětlující současnou maďarskou „spokojenost“.

Orbánův sen je evropskou noční můrou

Lze si snadno představit, že Viktor Orbán by si nikdy neodpustil, pokud by současnou situaci, kterou ke zvýšení svých pravomocí využívají nejen autoritáři napříč světem, nevyužil k přiblížení se svým snům. Maďarsko je však členským státem Evropské unie a jako takové se zavázalo k respektování principů, mezi které patří i podpora právního státu. Je tedy otázkou, zda by evropské instituce neměly zasáhnout. Nacházejí se však ve spletné situaci – jakkoliv je může tlačit morálka, či veřejné mínění v západních členských státech,[2] zakládací smlouvy jim příliš velký manévrovací prostor neposkytují.

Evropská komise se tak doposud zmožila pouze ústy své předsedkyně Ursuly von der Leyen na vyjádření, že si je vědoma nebezpečí, které hrozí, pokud by se někteří nejmenovaní politici pokusili současnou krizi zneužít, odsoudila zavádění cenzury a nepřímo také upozornila Viktora Orbána, že situace v Maďarsku „bude monitorována“. Nezapomněla však zdůraznit, že si uvědomuje složitost situace, v níž se státy nyní ocitly, a v níž je velmi obtížné vybalancovat všechny zájmy hodné ochrany. Konkrétně na Maďarsko se pak ve své dřívější kritice zaměřili poslanci Evropského parlamentu.

Zda se některá z evropských institucí v budoucnu odhodlá i k rozhodnějšímu upozornění, je zatím ve hvězdách. A tak zatím nezbyvá než souhlasit se zmíněným stanoviskem Evropské komise – vyvážit ochranu všech chráněných zájmů je vskutku složité, zvláště pak, když se někdo o jejich ochranu či rovnováhu ani nesnaží.

Poznámky

- [1] Coronavirus: Military Control Staff to Key Companies. Hungary Today. 19. 3. 2020 <https://hungarytoday.hu/coronavirus-hungary-military-army-strategic-companies/>, seznam společností převzatých v první vlně je zde: <https://honvedelem.hu/cikk/hetvenegy-vallalatnal-kezdtel-el-a-munkat-a-honvedelmi-iranyito-torzsek/>.

- [2] Třináct vlád nich vydalo samostatné prohlášení k ohrožení vlády práva během koronavirové krizi a podpořily tak Evropskou komisi: https://bbj.hu/coronavirus/13-eu-members-issue-statement-on-rule-of-law-in-context-of-covid-19-crisis_180804.

Zdroje

- EP stands up for democracy in Hungary during COVID-19.* European Parliament. 24. 3. 2020 (<https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20200324IPR75702/ep-stands-up-for-democracy-in-hungary-during-covid-19>).
- Gebrekidan, Selam. *For Autocrats, and Others, Coronavirus Is a Chance to Grab Even More Power.* NY Times. 30. 3. 2020 (<https://www.nytimes.com/2020/03/30/world/europe/coronavirus-governments-power.html>).
- Harzer, Filip. *Rozhodnuto. Orbán povolá pomocí dekretů a sám určí, na jak dlouho.* Seznam Zprávy. 26. 3. 2020. (<https://www.seznamzpravy.cz/clanek/neplette-se-do-toho-vzkazuje-orban-vysvetlujeme-jak-chce-posilit-moc-95790>).
- Hungary govt seeks to extend special powers amid coronavirus crisis.* Reuters. 21. 3. 2020 (<https://www.reuters.com/article/health-coronavirus-hungary-legislation/hungary-govt-seeks-to-extend-special-powers-amid-coronavirus-crisis-idUSL8N2BE0U2>).
- Statement by President von der Leyen on emergency measures in Member States.* European Commission. 31. 3. 2020 (https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_20_567).

Fotografie

- [1] Viktor Orbán, autor: European People's Party, 7. března 2014, zdroj: Flickr, CC BY 2.0, editace: ořez.
- [2] Hungary-02163 - Liberty Statue., autor: Dennis Jarvis, 26. září 2016, zdroj: Flickr, CC BY-SA 2.0, editace: ořez.

Budapešťská socha svobody, jejíž poselství uvádá [2]

Zákaz trestu doživotí pro ženy – rozumné rozlišování nebo stereotypní vnímání mužů a žen ze strany štrasburského soudu?

Zuzana Andreska

V připravované knize kolektivu pod vedením ústavní soudkyně Kateřiny Šimáčkové *Mužské právo se čtenáři seznámí se 44 kapitolami feministické kritiky práva. Na příkladu konkrétního problému trestní politiky lze velmi dobře ilustrovat základní otázku feministické kritiky práva: do jaké míry máme k ženám a mužům přistupovat bez rozdílů a do jaké míry je naopak nutné rozdíly zohledňovat?*

Irena Marková, pracující pro Radu Evropy ve Štrasburku, se v *Mužském právu*, v kapitole s názvem *V Rusku na doživotí – ochrana „něžného pohlaví“?*, zabývá možností státu přistupovat odlišně k mužům a ženám v oblasti ukládání trestů.

Na začátku roku 2017 vydal velký senát Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „Soud“) kontroverzní rozsudek ve věci *Khamtokhu a Aksenchik proti Rusku*. Stěžovatelé, jakožto vězni odsouzení na doživotí, vnímali porušení Úmluvy v tom, že doživotní trest odnětí svobody může být uložen pouze mužům, a to ve věku mezi 18 a 65 let. Ženám trest doživotního odnětí svobody dle ruského trestního zákoníku být uložen nemůže. Tyto zákonné výjimky dle stěžovatelů porušily jejich právo na osobní svobodu chráněnou článkem 5 ve spojení s článkem 14 zaručujícím právo nebýt diskriminován.

Velký senát byl v otázce diskriminace na základě pohlaví poměrně rozpolcený (deset hlasů proti sedmi ve prospěch neshledání porušení zákazu diskriminace). Osm soudců a soudkyň přiložilo svá odlišná stanoviska (suhlasná i nesuhlasná). Soud přitom nezpochybněl, že otázka vězeňství a ukládání trestů, týkající se osobní svobody, spadá do rámce článku 5, ani, že by nedošlo k odlišnému (a tudíž potenciálně diskriminačnímu) jednání mezi různými skupinami osob.

Předmětem sporu byly dvě otázky: zaprvé, zda jsou muži a ženy, a lidé mezi 18 a 65 lety věku oproti osobám mladším a starším, ve srovnatelné situaci. Zadruhé, pokud srovnatelní jsou, zda je zákonné rozlišování mezi nimi odůvodněné a přiměřené.

Ústavní soudkyně Kateřina Šimáčková [1]

Soud ve své judikatuře v oblasti diskriminace konzistentně uvádí, že ne každé rozdílné chování představuje diskriminaci.

Jsou muži a ženy srovnatelní?

Jelikož se velký senát šestnácti hlasy proti jednomu shodl, že nedošlo k diskriminaci na základě věku, klíčovou se stala otázka diskriminace na základě pohlaví.

Hovoříme-li o rovnosti jakožto hodnotě, na níž stojí zákaz diskriminace, lze o ní uvažovat v různých rovinách. První je rovina formální, která je založena na myšlence stejného přístupu ke všem bez rozdílu. Naopak rovina materiální vyžaduje zohledňování rozdílů mezi lidmi, resp. skupinami osob, a nastavení odpovídajících odlišných přístupů k jednotlivým skupinám.

V předloženém případě se Soud nejprve konstatoval, že dle jeho názoru lze odsouzené muže a ženy považovat za osoby ve srovnatelném postavení. Vůči tomu se ve svém stanovisku ohrazuje soud-

ce Sajó. Tuto údajnou nesrovnatelnost mužů a žen zdůvodnil schopností žen rodit děti a hlavně je vychovávat. Sám na jednu stranu uznává, že spojování výchovy dětí pouze se ženami může být stereotypní, ale „jiní“ dle něj mohou odkazovat na údajná „specifika“ ženského mozku.

Tato úvaha je rozporovatelná na základě předchozí judikatury Soudu. Ten již v roce 2012 v případě *Konstantin Markin proti Rusku* dovedl, že stereotypy, mezi něž patří kupř. vnímání žen jako pečovatelek a mužů jako živitelů, nemohou samy o sobě představovat dostatečné odůvodnění pro odlišný přístup k mužům a ženám (stejně jako u stereotypů na základě etnicity nebo sexuální orientace). Analogicky tedy nelze používat stereotypní vnímání žen pro tvrzení, že ženy a muži jsou a priori v nesrovnatelné situaci, a tudíž nelze hovořit o možné diskriminaci.

Soud v tomto případě shledal situaci odsouzených mužů a žen srovnatelnou. Aby však bylo odlišné zacházení na základě pohlaví v souladu s Úmluvou, vyžaduje Soud objektivní a rozumné odůvodnění na základě tzv. velmi významných důvodů pro tento rozdíl v zacházení. Rozdíl zároveň nesmí být nepřiměřený z hlediska cílů a prostředků k jeho dosažení.

Jedna z editorek knihy právnička Pavla Špondrová představuje svou kapitolu [2]

Jak velký má stát prostor pro uvážení v případě ukládání trestu doživotí?

Velký senát dospěl k závěru, že v dané situaci lze rozlišování mezi vězni a vězeňkyněmi vnímat jako ospravedlnitelné, protože má legitimní cíl podporující zásady spravedlnosti a lidskosti. O jaký cíl se jedná?

Soud se v případech týkajících se diskriminace na základě pohlaví dostává do nelehké situace způsobené jeho vlastní doktrínou prostoru pro uvážení. V rámci ní dává Soud jednotlivým zemím svobodu zajišťovat dodržování lidských práv zaručených Úmluvou různými způsoby s tím, že tato svoboda je tím širší, čím menší panuje v dané věci konsenzus mezi jednotlivými zeměmi. Konkrétně v otázce trestu doživotí pro ženy pak nejen Rusko, ale i Albánie, Ázerbájdžán a Moldávie vyjímají všechny ženy, zatímco jiné země (Ukrajina nebo Arménie) vyjímají jen ženy těhotné. V otázce ukládání trestu doživotí tedy zjevně mezi zeměmi nepanuje shoda a mají proto poměrně široký prostor pro uvážení.

Na druhou stranu ovšem Soud opakovaně rozhodl, že u rozlišování na základě pohlaví je prostor pro uvážení vždy malý. Je tedy otázkou, jak vyřešit případ, ve kterém má být prostor pro uvážení zároveň velký i malý. Toto dilema již Soud jednou vyřešil v případě transgender osob *A.P., Garçon and Nicot proti Francii*, kde se Soud namísto konsenzu spokojil s určitým „trendem“, tedy vývojem určitým směrem, který ovšem zatím nedosahuje takové míry shody, aby ho bylo již možné považovat za konsenzus. Tentokrát Soud uvedl, že Rusko svůj prostor pro uvážení, ať už byl jakkoliv malý nebo velký, nepřekročilo.

Je rozlišování mezi vězni mužského a ženského pohlaví odůvodněné?

To, že Rusko v daném případě mělo dostatečně vážné důvody pro rozlišování mezi muži a ženami, ruská vláda obhajovala s odkazem na jejich odlišné fyziologické vlastnosti. Soudce Pinto de Albuquerque ve svém nesouhlasném stanovisku konstatoval, že sice nelze popřít, že ženy stále v jistých ohledech tvoří zranitelnou skupinu a jsou vystaveny méně příznivým podmínkám než muži, nicméně zvláštní ochrana žen se nesmí stát záminkou k paušální viktimizaci žen, která by jim škodila a v konečném důsledku by se ukázala být kontraproduktivní.

Představení plánované knihy *Mužské právo* na Právnické fakultě Univerzity Karlovy [3]

Jak upozornila soudkyně Turković ve svém souhlasném stanovisku, jedná se o formu tzv. *soudního paternalismu*. Jedno z hlavních úskalí tohoto přístupu spočívá v zachovávaní archaických předsudků vztahujících se k roli žen ve společnosti. Přetrvávání takových schémat se může ukázat stejně nebezpečným jako sociální nevýhody postihující ženy v porovnání s muži, neboť k nim přispívají zachováváním víry v rozdílné schopnosti vlastní oběma pohlavím. Nadto zcela přehlíží, jak patriarchální, nebo – slovy doktorky Šimáčkové – „mužské“ právo dopadá na muže.

Progresivní opatření nebo krok do minulosti?

Z teoretických pozic lze nabídnout řešení spočívající nikoliv ve formální nebo materiální rovnosti, ale v rovnosti transformativní. Ta spočívá ve strukturálních změnách při zohledňování různých potřeb. To by v tomto konkrétním případě znamenalo proměnu justice směrem k větší individualizaci trestů (kupř. s ohledem na zranitelnost LGBT+ osob ve vězení) a odstranění paušálních výjimek založených na stereotypch.

Nicméně, jak uvedla soudkyně Nussberger, jelikož Rusko samo prohlásilo, že by v případě porušení

šlo cestou rozšíření doživotního trestu na všechny dotčené kategorie osob a tím by snížilo ochranu lidských práv všech, musel se velký senát shodnout na jakémsi, slovy Markové, *minimálním společném jmenovateli*, spočívajícím v neporušení článku 14, tedy zákazu diskriminace.

Soud tak ve jménu ochrany lidských práv ze strany Ruska alespoň pro určitou část populace musel akceptovat stereotypní vnímání žen jako a priori zranitelnějších než muži.

Závěr

Jak uvedla autorka projektu *Mužské právo* Kateřina Šimáčková, „žijeme ve společnosti, kde byla pravidla nastavena v minulosti tak, aby (třeba v pracovním prostředí) vyhovovala mužům; a to jen těm, kteří jednají podle tradiční představy muže.“[1] Role vězně, resp. vězeňkyně zřejmě nezapadá ani do ideálu tradičního muže, ani ženy. Je tedy otázkou, zda se v případě trestního práva nepřiklonit k soudkyni Yudkivské, která tvrdí, že každý, kdo podléhá systému trestního soudnictví, je sám o sobě zranitelný.

Kapitola Ireny Markové, na kterou tento článek navazuje, představuje ukázkou témat, které se objeví v připravované knize *Mužské právo*. Kniha je editovaná docentkou na Právnické fakultě Oxfordské univerzity Barbarou Havelkovou a právničkou s širokou praxí v oblasti genderové rovnosti Pavlou Špondrovou. Přes čtyři desítky autorů a autorek připravilo jednu z prvních českých právních publikací věnující se feministické kritice práva. Čtenáři se seznámí jak s teoretickými východisky, historickými kořeny feministického myšlení, mezinárodněprávní úpravou genderových vztahů, tak se zcela konkrétními tématy z praxe, mezi něž patří otázky role žen v právních profesích nebo nucené sterilizace romských žen. Jak uvedla recenzentka knihy Lenka Bahýlová: „*smyslem této publikace však není požadavek na revoluci v podobě celospolečenského obratu na matriarchát, preferenci žen či smazání rozdílů mezi muži a ženami, nýbrž snaha přispět k tomu, aby právo bylo efektivním nástrojem zrovnoprávnění v oblastech, kde se nerovnost projevuje.*“

Více o projektu a knize „*Mužské právo*“, včetně jejího obsahu a seznamu autorů a autorek naleznete na: <http://muzskepravo.cz/> a <https://twitter.com/muzskepravo>.

Dle Soudu je vyjmutí žen z ukládání doživotního trestu odnětí svobody v souladu s Úmluvou [4]

Poznámky

[1] Šimáčková, Kateřina. Mužské právo aneb jsou právní pravidla neutrální? 2020. Dostupné z: <http://muzskepravo.cz/katerina-simackova-muzske-pravo-aneb-jsou-pravni-pravidla-neutralni>.

Zdroje

Evropský soud pro lidská práva. A.P., Garçon and Nicot proti Francii, stížnosti č. 79885/12, 52471/13 and 52596/13, rozsudek z 6. dubna 2017.

Evropský soud pro lidská práva. A.V. proti Ukrajině, stížnost č. 65032/09, rozsudek ze dne 29. 1. 2015.

Evropský soud pro lidská práva. Belgian Linguistics (č. 2) proti Belgii, stížnost č. 1474/62 et al., rozsudek ze dne 23. července 1968.

Evropský soud pro lidská práva. Khamtokhu a Aksenchik proti Rusku, stížnosti č. 60367/08 a č. 961/11, rozsudek ze dne 24. 1. 2017.

Evropský soud pro lidská práva. Konstantin Markin proti Rusku, stížnost č. 30078/06, 22. března 2012.

Heri, Corina. *Between a Rock and a Hard Place: The Court's Diffi-*

cult Choice in Khamtokhu and Aksenchik v. Russia. Strasbourg Observers. 17. března 2017. <https://strasbourgobservers.com/2017/03/17/between-a-rock-and-a-hard-place-the-courts-difficult-choice-in-khamtokhu-and-aksenchik-v-russia/>

Marková, Irena. 2020. *V Rusku na doživotí – ochrana „něžného pohla-ví“* v Šimáčková, Kateřina (ed.) *Mužské právo*. Praha: Wolters Kluwer, (připravované).

Šimáčková, Kateřina. *Mužské právo aneb jsou právní pravidla neutrální?* 2020. Dostupné z: <http://muzskepravo.cz/katerina-simackova-muzske-pravo-aneb-jsou-pravni-pravidla-neutralni/>.

Fotografie

[1] Ústavní soudkyně Kateřina Šimáčková, zdroj: © Ústavní soud, editace: ořez.

[2] Jedna z editorek knihy právníka Pavla Špondrová představuje svou kapitolu. Zuzana Andreska, editace: ořez.

[3] Představení plánované knihy *Mužské právo* na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Zuzana Andreska, editace: ořez.

[4] Courtroom European Court of Human Rights, autor: Adrian Grycuk, datum: 8. října 2014, zdroj: Wikimedia commons, CC BY-SA 3.0 PL, editace: ořez.

BLOG NA WEBU CENTRA

Věděli jste, že na Blogu Centra jsou další krátké články o lidskoprávních tématech? Podívejte se [zde](#).

Více na www.centrumlidskaprava.cz

3) Mezinárodní politika, byznys a lidská práva

Vedoucí sekce: Nela Černota

Klimatické změny a lidská práva: Co přinesl převratný nizozemský případ Urgenda?

Andrea Štátsková

Nový směr v řešení sporů týkajících se klimatických změn udal nizozemský nejvyšší soud. Potvrdil rozhodnutí vnitrostátních soudů nižší instance - Nizozemsko má na základě svých mezinárodních závazků povinnost snížit emise skleníkových plynů. O jaké argumenty opřel soud své rozhodnutí a proč je tak důležité i na mezinárodní úrovni?

Celý případ má počátek v dokumentu Mezivládního panelu pro změnu klimatu,[1] který byl vydán v roce 2007. Jedním z cílů v něm stanovených bylo snížení emisí skleníkových plynů v rozvinutých zemích o 25 až 40 % oproti úrovni z roku 1990. Nizozemsko tehdy souhlasilo se snížením dokonce o 30 %, kterého mělo dosáhnout do konce roku 2020. O čtyři roky později však nizozemská vláda oznámila, že se emise podaří snížit pouze o 14 až 17 %.

Obrat nastal v roce 2013, kdy se iniciativy chopila nizozemská organizace Urgenda. Tehdy pět let stará organizace spojující občany a klimatické aktivisty byla založena za jediným cílem - podporovat přechod k udržitelné společnosti. Když tedy vláda oznámila, že nebude schopna dostát dřívějším závazkům v oblasti skleníkových plynů, začala Urgenda reagovat. V listopadu podali její právníci kolektivní žalobu na nizozemský stát, a tak začal přelomový proces.

Začátek procesu

První rozsudek vynesl Okresní soud v Haagu v roce 2015. Urgenda požadovala snížení o 40 %, nebo případně alespoň o 25 %. Ačkoliv hledala oporu zejména v mezinárodní úpravě lidských práv, haagský soud podložil své rozhodnutí výkladem nizozemského občanského zákoníku. Soud shledal, že podle civilního práva se stát dopouští

Nizozemský premiér Mark Rutte [1]

deliktního jednání, když vytváří nebezpečí, které nemuselo vzniknout, respektive kterému může zabránit. Uložil tak státu snížit emise alespoň o 25 % oproti hodnotám v roce 1990.

Toto rozhodnutí si získalo jak zastánce, tak kritiky. Jednou z otázek byla pravomoc soudu ve vztahu k ostatním složkám státní moci. Nepřekročil hranice, když interpretoval nezávazné normy definované v mezinárodních dokumentech jako závazné pro nizozemskou vládu? I proto se nizozemský stát odvolal, a případem se tak v roce 2018 zabýval odvolací soud.

Odvolací soud tentokrát hledal oporu v Evropské úmluvě o ochraně lidských práv. Našel ji v ustanoveních o právu na život (čl. 2) a o právu na respektování soukromého a rodinného života (čl. 8) a rozhodnutí první instance potvrdil.

Hlavní argument nejvyššího soudu

Stát se však nevzdal a podal dovolání k nejvyššímu soudu, který potvrdil, že klimatická změna je lidskoprávní otázkou. Vyslovil tak názor, který již dříve zazněl např. od Zvláštního zpravodaje OSN pro lidská práva a životní prostředí či Inter-Amerického soudu pro lidská práva. Stát před nejvyšším soudem namítal, že i kdyby bylo možné podřadit nebezpečí plynoucí z klimatické změny pod články 2 a 8 Evropské úmluvy, nebyl by položen základ pro povinnost státu zabránit takovému nebezpečí. Rizika s tím spojená jsou totiž dle státu příliš neurčitá, a navíc mají globální povahu.

Soud však uvedl, že na rizika vyvolaná klimatickou změnou je možné aplikovat Evropskou úmluvu, což podložil také odkazem na dva dřívější případy v Turecku a v Rumunsku.

Nebezpečí spojené s klimatickou změnou je dnes podle soudu natolik reálné, že se rovná jiným nebezpečím, před kterými jsou lidé chráněni články 2 a 8 Evropské úmluvy. Navíc může nabýt různých forem – zvýšení mořské hladiny, snížení kvality

ovzduší, rozšiřování infekčních chorob apod. Podstatné je, že nevíme, kdy se dopady klimatické změny naplno projeví. Až se tak stane (což v případě nedostatečných preventivních opatření bude v druhé polovině tohoto století), mohou tyto důsledky vést ke stovkám tisíc obětí jen v samotné západní Evropě. Jinými slovy to, že se nyní ještě naplno neprojevily, neznamená, že Evropská úmluva proti nim neposkytuje ochranu.

Komu právo na ochranu proti klimatické změně náleží a proč je odpovědné zrovna Nizozemsko?

Neméně zajímavé je, že soud se příliš nezabýval otázkou, zda se takové právo (když už jednou bylo označeno za základní lidské právo) vztahuje i na nerezidenty Nizozemska. Jestliže totiž toto právo vyplývá z mezinárodních závazků, zejména z Evropské úmluvy, neměly by pak být odpovědné i další státy? Nejvyšší soud tuto otázku z různých procesních důvodů neřešil, opakovaně zdůrazňoval právě problém zvyšování mořské hladiny, který je relevantní právě pro nizozemské obyvatelstvo.

Budova nizozemského nejvyššího soudu [2]

Jedním z projevů klimatických změn je zvyšování hladiny oceánů [3]

Když už jednou bylo stanoveno, že povinnost státu zajistit prevenci proti klimatické změně existuje, bylo potřeba stanovit, o kolik procent by se tedy skleníkové plyny měly snížit. Nejvyšší soud našel hranici pomocí metody „společného základu“, kdy se porovnávají názory a doporučení vědců s obecně akceptovanými standardy. Soud stanovil hranici 25 %, což je hodnota vycházející z vědeckých poznatků, na níž panuje shoda mezinárodních evropských konferencí včetně již zmiňovaného Mezivládního panelu pro změnu klimatu.

Silným argumentem byla také sdílená odpovědnost států. Nizozemsko je jen jedním z mnoha států, které svou produkcí negativně ovlivňují klimatickou změnu. Jeho produkce skleníkových plynů je ve srovnání s ostatními státy relativně nízká. Na to nejvyšší soud odpověděl, že Nizozemsko odpovídá za své vlastní závazky, a proto má povinnost omezit svou část emisí.

V tomto argumentu se soud opřel o obecný princip mezinárodního práva ukládajícího státům nepůsobit škodu na území jiného státu.[2] Z porušení této povinnosti pak státu může vzniknout povinnost

sekundární – odpovědnost za způsobenou škodu. Nizozemský nejvyšší soud zde vyšel z tzv. Článků o odpovědnosti států za mezinárodně protiprávní jednání. Soud na základě článku 47 odst. 1 těchto Článků došel k závěru, že státu při nedodržení jeho závazku ke snížení své části emisí vznikne částečná odpovědnost za způsobenou škodu. Články vypracovala Komise OSN pro mezinárodní právo a Valné shromáždění je přijalo rezolucí v roce 2007.

Soud se také musel vypořádat s tím, že v řízení rozhodoval o otázce v podstatě politického charakteru spadající do působnosti zákonodárce. V rozsudku soud záležitost vyřešil tak, že stanovil pouze nejnížší nutnou hranici emisí skleníkových plynů, tedy 25 %. Konkrétní opatření k uvedení rozhodnutí do praxe a případné rozhodnutí snížit plyny o více než 25 % však již ponechává na vládě a parlamentu.

Jelikož soud zodpověděl právní otázky, zbývá nyní vládě vyřešit otázku jejich aplikace. Podle předsedy vlády Marka Rutteho je současná situace velmi komplikovaná, neboť Nizozemsku nezbývá ani rok na dosažení požadované úrovně emisí. Aktivistka z ekologické organizace Greenpeace Faiza Oulah-

sen uvedla, že vláda bude muset přistoupit k drastickým opatřením, za což si však může sama, neboť po čtyři od prvního rozhodnutí v této věci nebrala situaci vážně.

Poznámky

- [1] Jedná se o mezivládní orgán sdružující vědce z celého světa. Byl založen v roce 1988 z iniciativy Valného shromáždění OSN a jeho cílem je zkoumání změn klimatu a jejich dopadů.
- [2] Princip nepůsobit škodu na území jiného státu (tzv. no-harm rule) je principem mezinárodního obyčejového práva. Poprvé byl pojmenován v případě arbitráže Trail Smelter. Jeho podstatou je povinnost státu předcházet rizikům poškození životního prostředí jiného státu či tato rizika alespoň snižovat.

Zdroje

- Gregory, Andy (2019, 21. prosince). Landmark ruling that Holland must cut emissions to protect citizens from climate change upheld by supreme court. <https://www.independent.co.uk/environment/holland-emissions-climate-change-supreme-court-urgenda-dutch-co2-a9256346.html>
- Hoge Raad (2019, 20. prosince). Dutch State to reduce greenhouse gas emissions by 25 % by the end of 2020. <https://www.recht->

praak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Hoge-Raad-der-Nederlanden/Nieuws/Paginas/Dutch-State-to-reduce-greenhouse-gas-emissions-by-25-by-the-end-of-2020.aspx

Lutak, Oksana (2020, 27. ledna). The Urgenda decision: The landmark Dutch climate change case. <https://leidenlawblog.nl/articles/the-urgenda-decision-the-landmark-dutch-climate-change-case>

Nollkaemper, André a Laura Burgers (2020, 6. ledna). A New Classic in Climate Change Litigation: The Dutch Supreme Court Decision in the Urgenda Case. <https://www.ejiltalk.org/a-new-classic-in-climate-change-litigation-the-dutch-supreme-court-decision-in-the-urgenda-case/>

Urgenda. Climate case explained. <https://www.urgenda.nl/en/the-mas/climate-case/climate-case-explained/>

Fotografie

- [1] Mark Rutte, autor: Arno Mikkor/EU2017EE Estonian Presidency, 29. září 2017, zdroj: Flickr, CC BY 2.0, editace: ořez.
- [2] Hoge Raad der Nederlanden, autor: Roel Wijnants, 14. dubna 2016, zdroj: Flickr, CC BY-NC 2.0, editace: ořez.
- [3] Icebreaker series #1, 24. března 2017, zdroj: Pixnio, CC0, editace: ořez.
- [4] Polder, autor: Ruben Holthuijsen, 20. března 2012, zdroj: Flickr, CC BY 2.0, editace: ořez.

Nizozemský polder [4]

Uprchlíci a vysídlené osoby jako zvlášť zranitelná skupina v době pandemie

Tereza Ciupková

Na sedmdesát milionů uprchlíků a vysídlených osob po celém světě hledá útočiště v uprchlických táborech, jejichž prostorové a hygienické podmínky často činí z jejich obyvatel nejzranitelnější skupinu pandemie koronaviru. Podle mezinárodních organizací však samotné vypuknutí nemoci uvnitř táborů není jediným rizikem, které uprchlíkům a vysídleným osobám v době pandemie hrozí.

Pandemie nemoci COVID-19 se za několik měsíců rozšířila na pěti kontinentech a vyžádala si statisíce obětí na životech. Její průběh se v mnoha zemích podařilo zmírnit pomocí přísných restriktivních opatření, jejichž hlavním cílem bylo vyhnout se vysokým koncentracím osob a dodržovat základní pravidla hygieny.

Dodržování vzdálenosti mezi lidmi a dostatečná hygiena jsou však v mnoha uprchlických táborech nesplnitelné požadavky. Celé rodiny či početné skupiny se v těchto střediscích musí často koncentrovat na pár metrech čtverečních a tekoucí voda a mýdlo jsou nedostatkovým zbožím.

Rizikové skupiny obyvatel

Kromě nemožnosti dodržovat preventivní opatření tvoří z migrantů v uprchlických táborech rizikovou skupinu také zdravotní stav velké části ubytovaných osob. Právě nedostatek vody, zejména té pitné, vede k dehydrataci organismu, špatné hygienické podmínky a rozšířené nemoci vedou k celkovému oslabení a snížené imunitě.

V důsledku zavedených opatření, zejména uzavření hranic, se navíc výrazně omezilo zásobování surovinami, které tvořily většinu jídla, a jiných potřeb pro každodenní život. Většina ubytovacích středisek se navíc ocitla v izolaci, aby se zabránilo výskytu nemoci v táborech a jejímu případnému šíření mimo ně. S tím také souvisí významné snížení počtu pracovníků, včetně dobrovolníků, kteří v důsledku izolace nesmějí na jejich území volně vstupovat.

Syrská rodina v uprchlickém táboře [1]

Zásadní je rovný přístup ke zdravotnické péči

Z důvodu extrémní zranitelnosti této skupiny obyvatel se mezinárodní organizace ve spojení s některými neziskovými organizacemi snaží o co nejefektivnější zajištění prevence rozšíření nemoci. Jedná se především o snahu distribuovat hygienické pomůcky, zajistit přítomnost lékařského personálu a poskytnout ubytovaným osobám informace, ke kterým často kvůli jazykové bariéře nemají přístup. Vypuknutí nemoci uvnitř táborů by totiž mohlo mít za následek rozsáhlé útrapy a četná úmrtí. Zároveň by však mohlo komunitu migrujících osob vystavit vlně diskriminačního chování ze strany společnosti, zdravotnických zařízení či samotných států.

Humanitární organizace se obávají zejména situace, kdy by došlo k přeplnění nemocnic místními občany a lékaři by tak museli rozhodovat, komu poskytnout lékařskou péči. V této souvislosti opakovaně vyzývá úřad Vysokého komisaře pro uprchlíky (UNHCR) k důslednému začlenění této skupiny obyvatel do zdravotnické péče, bez ohledu na jejich právní status a platné dokumenty.

Ze strany společnosti čelí migranti často obvinění, že stojí za rozšířením nemoci v přijímajících státech, a nevolí začlenit je do poskytování zdravotnické péče. Přestože Světová zdravotnická organizace (WHO) poukazuje na fakt, že z populací uprchlíků a vysídlených osob je riziko masového šíření

na společnost hostující země velmi nízké, stala se dezinformace politickým nástrojem šíření strachu a prosazování restriktivní migrační politiky.

Ohrožení práva na azyl

Kromě diskriminačního přístupu tak hrozí v návaznosti na rozšiřování strachu i porušování samotného práva na azyl a principu nenavracení. Tím je myšleno právo každého požádat o mezinárodní ochranu podle Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951 a zákaz států navracet osoby do míst, kde jim hrozí nebezpečí z pronásledování. To se týká rovněž odmítnutí na hranicích. Státy jsou sice oprávněny aplikovat na hranicích restriktivní opatření, jako je měření teploty, karanténní opatření či zdravotní prohlídky, UNHCR i WHO nicméně apelují, aby tak činily v souladu s mezinárodněprávními závazky včetně práva na azyl a principem nenavracení.

Přesto můžeme takové kroky spatřovat například ve Spojených státech, kde byly nařízeny deportace osob z Hondurasu, El Salvadoru a Guatemaly bez řádného vyřízení žádostí o mezinárodní ochranu, navíc za podmínek odporujících preventivním opatřením proti šíření nemoci COVID-19. Na evropském kontinentě byla zcela pozastavena azylová řízení v Maďarsku, došlo ale také například k uzavření italských přístavů, což mělo za následek odmítnutí lodí, na nichž se nacházely osoby hledající mezinárodní ochranu.

Pandemie koronaviru je tak podle mezinárodních organizací globální humanitární hrozbou, na kterou je nutno reagovat ochranou všech osob bez ohledu na jejich příslušnost k určité národnosti nebo společenské skupině. Je nutné zahrnout nejohroženější skupiny do krizových plánů a zejména pak nevyužívat kritické situace a strachu k prosazování antiimigračních politických zájmů.

Uprchlícký tábor v Turecku [2]

Migranti na záchranném člunu [3]

Zdroje

Advocacy for Human Rights in the Americas. 2020. *U.S. Deportations During Global Pandemic Risk Spreading COVID-19*. Washington. (<https://www.wola.org/2020/04/deportations-during-global-pandemic-risk-spreading-covid-19/>).

Collard, Rebecca. *You Can't Practice Social Distancing if You're a Refugee*. Foreign Policy. 20. březen 2020. (<https://foreignpolicy.com/2020/03/20/you-cant-do-social-distancing-if-youre-a-refugee/>).

Norwegian Refugee Council. 2020. *10 things you should know about coronavirus and refugees*. Oslo. (<https://www.nrc.no/news/2020/march/10-things-you-should-know-about-coronavirus-and-refugees/>).

OHCHR, IOM, UNHCR a WHO, *Joint press release: the rights and health of refugees, migrants and stateless must be protected in COVID-19 response*. 31. březen 2020. (<https://www.who.int/news-room/detail/31-03-2020-ohchr-iom-unhcr-and-who-joint-press-release-the-rights-and-health-of-refugees-migrants-and-stateless-must-be-protected-in-covid-19-response>).

UNHRC. 2020. *Q&A: Access to health services is key to halting COVID-19 and saving refugee lives*. Ženeva. (<https://www.unhcr.org/news/latest/2020/3/5e7dab2c4/qa-access-health-services-key-halting-covid-19-saving-refugee-lives.html>).

Walker, Kira. *Refugees and displaced highly vulnerable to COVID-19*. Nature Middle East. 18. březen 2020. (<https://www.natureasia.com/en/nmiddleeast/article/10.1038/nmiddleeast.2020.39>).

Fotografie

- [1] IOM and Japan continue to help Syrian refugees, autor: IOM - UN Migration, 24. leden 2014, zdroj: Flickr, CC BY-NC-ND 2.0, editace: ořez.
- [2] Syria refugee crisis, autor: European Parliament, 10. únor 2016, zdroj: Flickr, CC BY-NC-ND 4.0, editace: ořez.
- [3] P52 Migrants 19 July 2015 03, autor: Óglaigh na hÉireann, 19. červenec 2015, zdroj: Flickr, CC BY 2.0, editace: ořez.

SLEDUJTE AKCE CENTRA A DALŠÍCH INSTITUCÍ

Naše aktivity naleznete zde.

Sekce „Chystá se“ přibližuje, co plánují jiné instituce. Zobrazte ji zde.

4) Česká republika a lidská práva

Vedoucí sekce: Lucie Nechvátalová

Právo otce být přítomen u porodu

Aneta Frodlová

Navrhovatelé se bránili u Městského soudu v Praze proti mimořádnému opatření Ministerstva zdravotnictví, jež mimo jiné zakázalo přítomnost otců u porodů. Jak se soud s návrhem vypořádal a jaká je situace nyní?

V březnu tohoto roku se v České republice začaly objevovat první případy nákazy koronavirem. Kromě zavedení plošné karantény s sebou pandemie přinesla spoustu opatření, která zasahují do života nás všech. Jedním z nich je rovněž mimořádné opatření Ministerstva zdravotnictví (dále jen „ministerstvo“), jež zakazovalo návštěvy pacientů ve zdravotnických zařízeních, ve kterých je poskytována lůžková péče.

V důsledku tohoto zákazu bylo rovněž zamezeno přítomnosti otců u porodu. V některých nemocnicích byl navíc zaveden také zákaz návštěv otců i po narození dítěte. Původně byla z obecného zákazu návštěv na lůžkových odděleních stanovena výjimka, a to právě pro otce. Ministr zdravotnictví Adam Vojtěch následný zákaz odůvodnil žádostmi, které přicházely ze strany lékařů, jež se obávali zavlečení viru mezi zdravotníky a pacienty.

Na tuto situaci reagovali dva navrhovatelé, kteří podali návrh na zrušení tohoto opatření obecné povahy (dále jen „OOP“) k Městskému soudu v Praze (dále jen „městský soud“). Rovněž požadovali vydání předběžného opatření, které by otci umožnilo přítomnost u porodu v případě, že budou splněny hygienické podmínky, jež musí dodržovat personál porodnice. K návrhu se poté připojili další desítky nastávajících rodičů.

Ministerstvo mimořádné opatření zrušilo

Městský soud odmítl návrh na zrušení OOP a zároveň také odmítl návrh na vydání předběžného opatření, jelikož ministerstvo den po podání návrhu předmětné OOP zrušilo a nahradilo jej jiným. Uvedl, že v této situaci se jedná o neodstranitel-

Městský soud v Praze [1]

ný nedostatek podmínek řízení a z toho důvodu nedošlo ani k meritornímu projednání návrhu.[1] Městský soud se tudíž nezabýval ani lidskoprávní argumentací navrhovatelů.

V novém opatření ministerstvo stanovilo výjimky pro zvláště zranitelné ženy, ale obecně zákaz zůstal v platnosti. U porodu mohly mít doprovod handicapované ženy nebo cizinky. Navrhovatelé následně doplnili návrh tak, aby se vztahoval i na nově vydané OOP.

Městský soud však k tomuto sdělil, že se ze strany navrhovatelů fakticky jedná o rozšíření původního předmětu řízení. Dále uvedl, že výsledky dosavadního řízení nemohou sloužit jako podklad pro řízení o novém OOP, proto nelze přistoupit na změnu návrhu, jež požadovali navrhovatelé. Navrhovatelé podali proti usnesení soudu kasační stížnost.

Vyjádření Ligy lidských práv

Právníčka Ligy lidských práv (dále jen „Liga“) Zuzana Candigliota k celé situaci uvedla, že městský soud tímto postupem porušil právo navrhovatelů na soudní ochranu a dále ustanovení čl. 36 odst. 2 Listiny

Ministerstvo zdravotnictví ČR [2]

základních práv a svobod, který stanovuje, že „(z) pravomoci soudu však nesmí být vyloučeno přezkoumávání rozhodnutí týkajících se základních práv a svobod podle Listiny“.

Liga dále zdůraznila, že přítomnost otce u porodu je velmi důležitá, nejen pro podporu rodičky a zlepšení průběhu porodu, ale rovněž z hlediska prevence proti špatnému zacházení s rodičkou či dítětem. Organizace také uvedla, že otec dítěte nezvyšuje riziko šíření viru mezi lékaři, jelikož v mnoha případech žije se ženou v jedné domácnosti.

Přítomnost otce u porodu jako pouhá možnost?

Ve spojitosti s tímto zákazem se otevřela diskuze, zda je přítomnost otce či jiné blízké osoby u porodu základním lidským právem. K této problematice se vyjádřila advokátka Adéla Hořejší, která uvedla, že právo ženy mít u porodu osobu blízkou „(j)e výrazem základního lidského práva na ochranu rodinného a soukromého života a práva na život a zdraví, neboť přítomnost blízké osoby má zásadní vliv na průběh a výsledek porodu.“.

Domnívám se, že před vyhlášením předmětného celoplošného zákazu, i když sledoval legitimní cíl, bylo namísto zvážit opatření, jež by tolik nezasahovalo do práv nastávajících rodičů. Od 16. dubna je přítomnost blízké osoby u porodu opět povolena s tím, že musí být dodrženy specifické podmínky.

Poznámky

- [1] Opačný názor jiného senátu městského soudu ohledně možnosti změny návrhu a následného přezkumu nově vydaného OOP je vyjádřen v rozsudku tohoto soudu ze dne 23. dubna 2020, č. j. 14 A 41/2020 - 25.

Zdroje

- iDNES.cz. Otec u porodu je kontrola. Porodnice zneužívají své moci, říká advokátka. 15. dubna 2020 (https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/advokatka-adela-horejsi-zakaz-otcu-u-porodu-porodnicke-nasili-odebirani-ditete.A200409_211958_domaci_kuce).
- iRozhlas.cz. Soud odmítl návrh, který měl vrátit otcům právo být u porodu. Vláda původní opatření nahradila jiným. 31. března 2020 (https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/koronavirus-v-cesku-otec-porod-opatreni-vlada_2003310922_pj).
- Liga lidských práv. Soudní ochranu nečekejte, vzkazuje nastávajícím rodičům Městský soud v Praze. 30. března 2020 (<https://llp.cz/blog/2020/03/soudni-ochranu-necekejte-vzkazuje-nastavajicim-rodicum-mestsky-soud-v-praze/>).
- Usnesení Městského soudu v Praze ze dne 30. března 2020, č. j. 15 A 31/2020 - 59.

Fotografie

- [1] Městský soud v Praze, autor: Rudolphs no uno, datum pořízení: 2. února 2013, zdroj: Wikimedia Commons, CC BY-SA 3.0, editace: ořez.
- [2] Ministerstvo zdravotnictví. Praha, Palackého náměstí, ministerstvo zdravotnictví, autor: Aktron, datum pořízení: 26. května 2006, zdroj: Wikimedia Commons, CC BY-SA 3.0, editace: ořez.
- [3] Ilustrační fotografie, autor: PublicDomainPictures, datum pořízení: 10. září 2011, zdroj: Pixabay, CC0, editace: ořez.

Ilustrační foto [3]

Kauza Pitomio: Svoboda projevu nemá dle Ústavního soudu vést k samoučelnému zesměšňování

Klára Košťálová

Tomio Okamura, předseda politické strany SPD, v roce 2013 zažaloval tehdejšího vydavatele týdeníku Reflex za pejorativní úpravu jeho křestního jména na „Pitomio“. Nynější místopředseda Poslanecké sněmovny prohrál spor s Reflexem u všech soudů. Ústavní stížnosti bylo ale vyhověno.

Tomio Okamura (dále jen „stěžovatel“) se již od roku 2013 domáhal v řízení před obecnými soudy ochrany osobnosti proti obchodní společnosti CZECH NEWS CENTER a. s. (dále jen „vydavatel“). Jeho právo na lidskou důstojnost, osobní čest, dobrou pověst a ochranu jména mělo být porušeno jednáním právní předchůdkyně vydavatele, spočívajícím v uveřejnění celkem třinácti článků v časopisu Reflex a na internetových stránkách www.reflex.cz, a to v časovém rozmezí dvanácti měsíců.

V publikovaných článcích byl stěžovatel opakovaně nazýván „Pitomio“ a na fotografiích byl nalíčen jako klaun. K jednomu z článků byla připojena fotografie přítelkyně stěžovatele. Ta byla stažena bez souhlasu z jeho facebookového profilu. Dále byl stěžovatel nepravdivě označen za bývalého poradce ministra pro místní rozvoj Ing. Jiřího Paroubka a že mu jako spolumajiteli „zkrachovala“ cestovní kancelář organizující zájezdy „plyšáků“ do Prahy, tedy že stěžovatel s tímto nápadem neuspěl.

Řízení před obecnými soudy

Okamura požadoval po vydavateli úhradu 300 000 Kč za nemajetkovou újmu a uveřejnění omluvy v časopisu Reflex. Dále požadoval uložení zákazu zveřejňování upravené fotografie, na níž je mu přidáno klaunské líčení a klaunský nos. V neposlední řadě trval na zdržení se zkomoleného označení ve všech tištěných médiích vydavatele i na jeho online serverech.

Městský soud v Praze uložil vydavateli povinnost uveřejnit na internetových stránkách www.reflex.cz omluvu stěžovateli v souvislosti s užitím zko-

Tomio Okamura [1]

moleného jména. Soud současně uložil povinnost neužívat označení „Pitomio“, s výjimkou, kdy takové označení bude projevem oprávněné kritiky. Ve zbytku městský soud žalobu zamítl. Proti tomuto rozsudku se Tomio Okamura odvolal. Vrchní soud v Praze rozsudek městského soudu potvrdil jako věcně správný.

Nejvyšší soud také nevyhověl stěžovateli, předchozí rozsudek zčásti zamítl a zčásti odmítl. Rozhodnutí soud odůvodňoval tím, že „na zkomolení jména a jeho spojení s hanlivým výrazem je nutné pohlížet podobně jako na kreslenou karikaturu, která zveličuje, přehání a ironizuje, jen místo jména pracuje s podobou“. Karikatura je přípustná, stojí-li na reálném základě a nepřekračuje meze přiměřenosti. Současně zdůraznil, že politici navíc musí projevit vyšší stupeň tolerance.

Dle rozhodnutí soudů se tak vydavatelství muselo omluvit pouze za dva zveřejněné články a stěžovateli nebylo přiznáno odškodnění. Soudy navíc v obecné rovině připustily možnost použít přezdívku „Pitomio“. Stěžovatel se proto obrátil na Ústavní soud.

Hranice svobody projevu

Porušení svých základních práv stěžovatel odůvodňoval pochybením obecných soudů ohledně přípustnosti užití označení „Pitomio“, neboť jde o složeninu jeho jména (Tomio) a hanlivého výrazu (pitomec). Stěžovatel argumentoval, že jednání vybočilo z přípustných hranic svobody projevu a soudy jeho ústavně zaručeným právům neposkytly náležitou ochranu.

Ústavní soud konstatoval, že se soudy nezabývaly kauzou dostatečně. Soudy nezohlednily, co jsou skutková tvrzení, a co hodnotící úsudky. Nebyly zohledněny všechny okolnosti a především nebyla odlišena kritika jednotlivce od kritiky jeho názorů a postojů. Pro jednotlivce je významné, aby jeho jméno nebylo komoleno, zvláště do období hanlivého označení. *„Svoboda projevu nemá vést k tomu, aby byl jakýkoliv člověk, včetně veřejně činných lidí, v očích veřejnosti samoučelně cíleně zesměšňován.“*

Ústavní soud ve svém nálezu uvedl: *„Média, mnohdy označovaná za ‚hlídacího psa demokracie‘, musí respektovat její principy a základy, na kterých stojí, zejména úctu k základním právům každého člověka, především k jeho lidské důstojnosti, osobní cti, dobré pověsti a ochra-*

ně jeho jména, jakož i politický pluralismus a otevřenost demokratické společnosti. Prosazování aktivistického přístupu nebo kampaně zaměřené na konkrétní osobu jen s cílem ji difamovat, nadto způsobem vybočujícím z obecně uznávaných pravidel slušnosti, a znevýhodnit ji tak v politickém boji o veřejnou funkci, nemůže požívat soudní ochrany.“

Stěžovatel tedy u Ústavního soudu uspěl. Případ se nyní vrací k Městskému soudu v Praze. Ten bude při svém rozhodování vázán právním názorem ÚS.

Zdroje

Nález Ústavního soudu ze dne 24. března 2020, sp. zn. III. ÚS 2300/18

Reflex. Časopis Reflex se omlouvá Tomio Okamurovi za označení "Pitomio", 27. srpna 2015. Dostupné na:

<https://www.reflex.cz/clanek/zpravy/66031/casopis-reflex-se-omlouv-a-tomio-okamurovi-za-oznaceni-pitomio.html>

Fotografie

[1] Tomio Okamura 2015, autor: David Sedlecký, datum pořízení: 18. července 2015, zdroj: Wikimedia Commons, CC BY-SA 4.0, editace: ořez.

[2] Katedra pro plénium Ústavního soudu ve sněmovním sále, autor: Aleš Ležatka, zdroj: Ústavní soud České republiky, editace: ořez.

Katedra pro plénium Ústavního soudu ve sněmovním sále [2]

Hromadné řízení: Opt in, nebo opt out?

Simona Úlehlová

Vzhledem k návrhu zákona o hromadných řízeních, který je momentálně v meziresortním připomínkovém řízení, je model hromadného řízení aktuálním tématem na poli civilního procesního práva. Zákon se vláda chystá přijmout i přesto, že Evropská unie připravuje vlastní úpravu v podobě směrnice o zástupných žalobách na ochranu kolektivních zájmů spotřebitelů, kterou členské státy budou muset v budoucnu transponovat.

Vymezení modelu

Hromadné řízení umožňuje společně projednat a rozhodnout spory týkající se práv nebo oprávněných zájmů více osob se stejným či obdobným skutkovým nebo právním základem. Tento typ řízení představuje právní institut, který slouží k zajištění lepšího přístupu k justici všem osobám, pro něž by individuální vymáhání práv bylo jinak ztrátové. Cílem jeho zavedení je vypořádat se se společenskými a právními oblastmi s tzv. *difúzní škodou*, tj. s takovými případy, ve kterých se v zásadě většina utrpěných újem nevymáhá a nezákonně získaný užitek tak zůstává u škůdce. S tím však souvisí otázka, zda je česká společnost vůbec připravena na uplatňování těchto bagatelních nároků?

Ilustrační foto [1]

Ilustrační foto [2]

Vláda svůj apel na brzké zavedení hromadného řízení odůvodňuje zejména tím, že je Česká republika jednou z mála zemí v Evropské unii, která v rámci úpravy civilního procesního práva nemá zakotvené hromadné žaloby a zároveň se snaží poukázat na své úsilí o odlehčení práce soudů a zrychlení průběhu řízení. Tento argument je však dosti diskutabilní, jelikož věcně příslušné krajské soudy budou v počátku zatíženy seznamováním se s novým modelem. Historicky bylo možné takový nárůst práce vidět již při přijetí insolvenčního zákona.

Zahraniční inspirace

Ministerstvo spravedlnosti se při sestavování návrhu zákona o hromadných řízeních inspirovalo zahraničními úpravami, a to zejména rakouskou a německou. V těchto zemích jsou hromadné žaloby hojně využívány. Zvláštností je, že zatímco česká úprava má být zakotvena v samostatném zákoně, ani jedna ze zmiňovaných zemí nemá samostatnou obecnou právní úpravu hromadných žalob. Rakousko využívá model skupinové litigace, tzv. *Austrian model of group litigation*, který je možné aplikovat na veškeré typy skupinových žalob k náhradě škody. Je založen na předání žalobních nároků jednotlivými žalobci společnosti (pověřeninou se jedná o společnost zastupující spotřebitele), která pak žalobní nároky sama prostřednictvím samostatné žaloby vymáhá.

V německé procesní praxi jsou pak využívány tzv. vzorové žaloby, a to pouze v případě investičních žalob, které jsou upraveny zákonem o vzorových žalobách při kapitálových trzích. Tento mecha-

mus funguje úplně na jiném principu než v Rakousku. Soud nejdříve rozhodne v jedné věci – vydá tzv. „*vzorové rozhodnutí*“, které je pak závazné pro ostatní individuální případy. Výhodou je, že spotřebitelé mohou nechat soudem bezplatně přezkoumat, jaké jsou šance na to, aby dostali náhradu. Procesní riziko přitom nenesou spotřebitelé, ale sdružení, které proces vede.

Nejbližší je ale navrhované úpravě ta polská, která se stejně jako ta naše, prozatím vztahuje pouze na ochranu spotřebitelských práv. U obou právních úprav se přitom v budoucnu plánuje rozšíření věcné působnosti na všechny soukromoprávní vztahy. Polská úprava nabízí výběr ze dvou možností, buď jedna společnost ze žalobců podává žalobu hromadně za všechny, a nebo nezávislá společnost podává hromadnou žalobu za všechny žalující společnosti či jednotlivce.

Dvě formy hromadných řízení

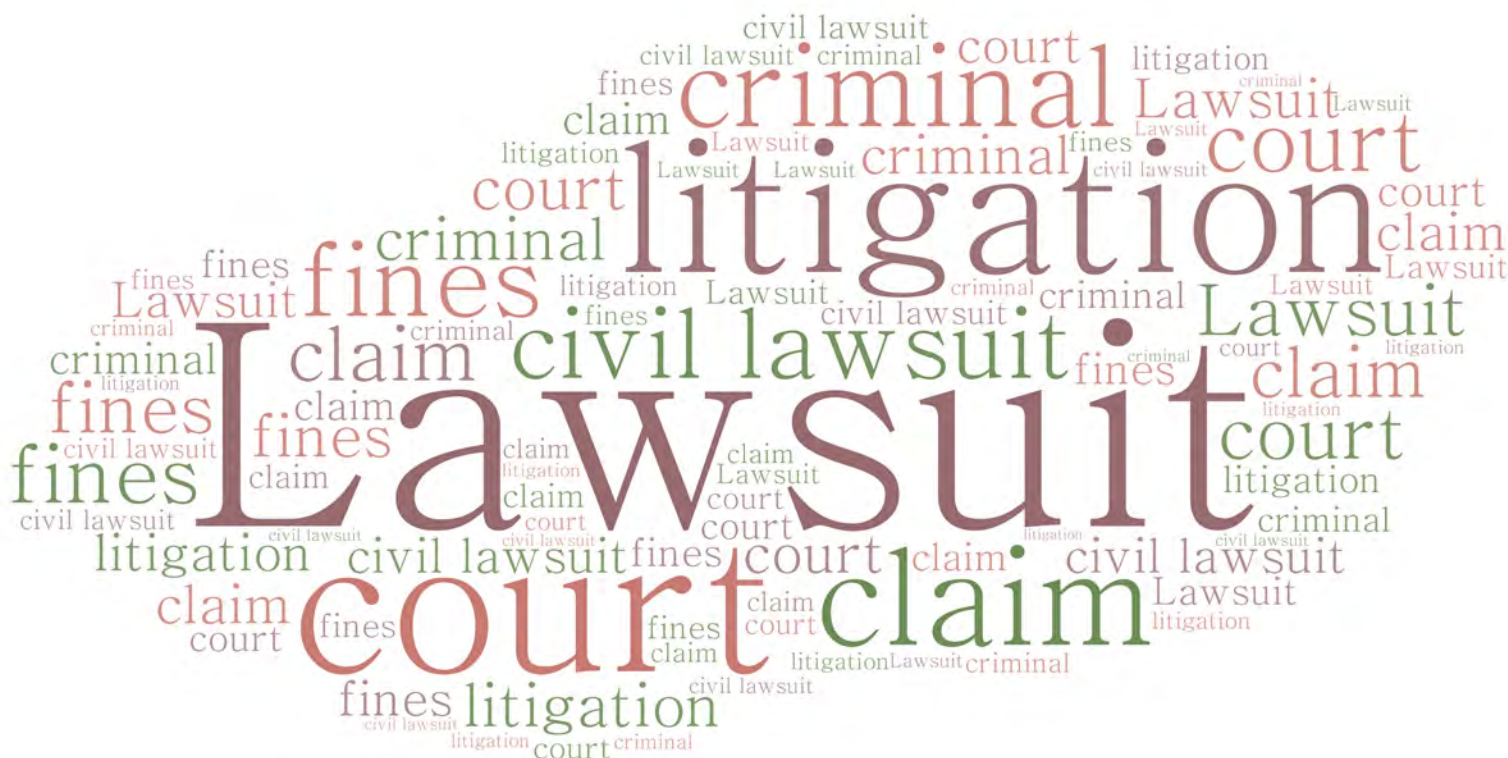
Základem vládního návrhu je ale anglosaská úprava hromadných žalob, která je založena na dvou modelech, a to tzv. *opt-in* (přihlašovací) a *opt-out* (odhlašovací) řízení. I přes apel na vládu a silnou kritiku odhlašovacího řízení je i tento model ve vládním návrhu podpůrně upraven, tzn. že primárně bude využíváno řízení přihlašovací, pokud zákon výslovně nestanoví, že se jedná o případ s odhlašovacím řízením.

Přihlašovací řízení dává možnost všem poškozeným, kteří chtějí uplatnit stejný nárok vůči jednomu žalovanému, aktivně jednat a přihlásit se k ochraně svých soukromých práv.

Odhlašovací řízení je naopak postaveno na tom, že je nahrazena autonomie vůle jednotlivce a všechny dotčené osoby jsou automaticky považovány za žalující stranu, pokud se samy neodhlásí. Zde je pak podmínkou podání žaloby alespoň 50 poškozených. Tento model je silně kritizován právě proto, že jeho podstata popírá základní soukromoprávní principy jako právě autonomii vůle jedince či zásadu *vigilantibus iura* (*právo náleží bdělým*). Taktéž je u tohoto modelu nutné poukázat na možný rozpor s čl. 36 odst.1 Listiny základních práv a svobod, který je postaven na aktivním jednání jedince v možnosti domáhat se svého práva. Kritika tohoto modelu spočívá ve snaze zabránit situacím, v nichž by mohlo dojít k tomu, že jedinec, který se však

Ministerstvo spravedlnosti [3]

Ilustrační foto [4]

nedozvěděl, že je subjektem řízení a neodhlásil se z něj, by byl v případě neúspěchu povinen se podílet na nákladech řízení.

Omezené věcné vymezení

Původní návrh zahrnoval možnost využít hromadné řízení pro všechny soukromoprávní spory, s výjimkou těch řízení, ve kterých není možné uzavřít soudní smír a těch, kde se uplatňuje nárok na náhradu škody vůči státu za nesprávný úřední postup. To bylo vnímáno jako poněkud experimentální legislativní krok, jelikož jednotlivé oblasti soukromého práva jsou velmi diferencované. Po vzoru jiných zahraničních úprav a po silné kritice odborné veřejnosti došlo však ke změně návrhu a jeho věcnému omezení pouze pro spory, které vyplývají z právních poměrů mezi podnikateli a spotřebiteli.

Až v budoucnu se ukáže, zda je vhodné aplikovat tento typ řízení i na další soukromoprávní spory.

Zdroje

Česká advokátní komora, 2018, Hromadné žaloby EU - stanovisko CCBE a rešerše, (dostupné zde: https://www.cak.cz/assets/priloha_3_2018_06_11.pdf).

Návrh zákona o hromadném řízení (dostupný zde: <https://apps.odok.cz/veklep-detail?pid=KORNBA9EXSST>).

Fotografie

- [1] Ilustrační fotografie, autor: GregMontani, 11. května 2016, zdroj: Pixabay, CC0, editace: ořez.
- [2] Ilustrační fotografie, autor: succo, 8. června 2015, zdroj: Pixabay, CC0, editace: ořez.
- [3] MinOfJustice, Prague New Town, autor: Packa, 30. července 2007, zdroj: Wikipedia Commons, CC BY-SA 2.5, editace: ořez.
- [4] Lawsuit, autor: Kevin Smith, 24. listopadu 2018, zdroj: Flickr, CC BY 2.0, editace: ořez.

CENTRUM JE NA FACEBOOKU

Chcete být v obraze i mezi jednotlivými čísly Bulletinu?
Sledujte náš facebookový profil:

www.facebook.com/Centrumlidskaprava

Monitoring lidskoprávních publikací

Přehled aktuálních odborných článků o lidských právech

Tereza Štátná

Vnitrostátní právo

- Baráková, M. M. Psychologické aspekty rozhodování soudů se zaměřením na hodnocení důkazu znaleckým posudkem. Časopis pro právní vědu a praxi 1/2020
- Domin, M. Povolebný pat a ústavné mechanizmy na jeho riešenie. Príklad Slovenskej republiky. Časopis pro právní vědu a praxi 1/2020
- Fiala, O. Pořizování videozáznamů na soukromá zařízení příslušníků policie a rizika z pohledu ochrany osobních údajů. Právní rozhledy 7/2020
- Husseini, F. Výběr rozhodnutí Ústavního soudu. Soudní rozhledy 4/2020
- Malý, J. Vyvinění z odpovědnosti dle zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, ve znění pozdějších předpisů, s důrazem na specifika vyvinění státního podniku. Státní zastupitelství 2/2020
- Musilová, V. Nováková, V. Výslech a jeho protokolace z pohledu forenzní lingvistiky. Státní zastupitelství 2/2020
- Redakce. Vláda vyhlásila nouzový stav – a vyvolala pochybnosti, zda postupovala v souladu s ústavním pořádkem. Právní rozhledy 7/2020
- Tomoszek, M. Jaké zásady pro znalecké dokazování vyplývají z práva na spravedlivý proces? Časopis pro právní vědu a praxi 1/2020

Vachutka, T. Etika soudních exekutorů – teorie a praxe (1. část). Právní rozhledy 7/2020

Záhora, J. Potřebujeme nový trestný čin – „Femicide“? Časopis pro právní vědu a praxi 1/2020

Mezinárodní právo a právo Evropské unie

- Kmec, J. Další aktuality ze Štrasburku: Konference o lidských právech žen. Soudní rozhledy 4/2020
- Kořínek, Š. Zásada subsidiarity ve vztahu k Úřadu evropského veřejného žalobce. Časopis pro právní vědu a praxi 1/2020

Politologie, mezinárodní vztahy a zahraniční politika

- Buršík, D. Schopnost vedení vojenských operací Armádou České republiky v tropickém deštěm pralese. Vojenské rozhledy 1/2020
- Coburn, R. We Need to Talk About China: Uighur Detention Camps and Fragmented Responses from the International Community. Mezinárodní politika 21. 04. 2020
- Eichler, J. Americké vojenské doktríny nové generace. Vojenské rozhledy 1/2020
- Novotná, T. Iran Nuclear Deal and its Impact on Current Security Discourse. Mezinárodní politika 06. 04. 2020
- Rosputinský, P. Dvojčlenné medzištátne organizácie. Mezinárodní politika 09. 04. 2020
- Školník, M. Úloha diskurzivních jednání v kolumbijském konfliktu. Vojenské rozhledy 1/2020

AKTUÁLNĚ ZE SVĚTA LIDSKÝCH PRÁV

Sledujte náš Facebookový profil:

www.facebook.com/Centrumlidskaprava

Redakce Bulletinu

Editor: Jan Lhotský

1) Mezinárodní trestní spravedlnost

Vedoucí sekce:

JUDr. Ing. Jan Lhotský, Ph.D., E.MA

Jan je vedoucím Centra pro lidská práva a demokracii. Po vystudování práva a ekonomie pokračoval v doktorském studiu mezinárodního práva. Vystudoval rovněž lidskoprávní program E.MA v italských Benátkách a rakouském Grazu. Pracoval v advokacii i v právním oddělení Evropské služby pro vnější činnost v Bruselu, jež je zodpovědná za vnější vztahy EU. Poté působil jako Visiting Professional u soudního senátu Mezinárodního trestního soudu v Haagu. V současnosti působí rovněž jako právník v Kanceláři veřejného ochránce práv a jako seniorní výzkumný pracovník v Centru mezinárodního práva Ústavu mezinárodních vztahů v Praze. V rámci mezinárodního práva se specializuje především na lidská práva a mezinárodní trestní právo.

Stážisté:

Jana Šikorská: Jana studuje prvním rokem magisterský program v oboru mezinárodní právo na Graduate Institute of International and Development Studies v Ženevě. Bakalářský titul práv získala na University of Exeter ve Velké Británii. Zaměřuje se především na mezinárodní trestní spravedlnost, a to konkrétně na oblast sexuálních zločinů. V rámci studia vypomáhala na univerzitě jako výzkumný asistent.

Bc. Tereza Šťastná: Tereza studuje čtvrtý ročník oboru právo a právní věda na Právnické fakultě Západočeské univerzity v Plzni a dlouhodobě se zajímá o ochranu lidských práv, trestní právo a mezinárodní právo veřejné. V současnosti působí v Amnesty International a pracuje v advokátní kanceláři.

Petra Olivová: Petra studuje mezinárodní vztahy na Masarykově univerzitě v Brně. Jeden semestr studia strávila na Boloňské univerzitě na kampusu ve Forlì. Vystudovala i bakalářský stupeň politologie a evropských studií. Dlouhodobě se zajímá o lidská práva, mezinárodní právo veřejné a postavení uprchlíků.

2) Evropský systém ochrany LP

Vedoucí sekce:

Mgr. Bc. Monika Hanych, Ph.D., LL.M.

Vystudovala právo, žurnalistiku a sociologii na Masarykově univerzitě a lidská práva na Tilburg University v Nizozemsku. Pracuje v Kanceláři vládního zmocněnce pro zastupování ČR před Evropským soudem pro lidská práva. Je členkou výboru Rady Evropy pro umělou inteligenci a lidská práva.

Mgr. Hubert Smekal, Ph.D.

Hubert vystudoval právo a evropskou integraci, působí na Fakultě sociálních studií a v Ústavu pro otázky soudnictví PrF MUNI. Akademický rok 2010–2011 strávil jako držitel Fulbrightova stipendia výzkumem judicializace na UC Berkeley. V létě přednáší na Shandong University v Číně. Hubert byl členem Rady vlády pro lidská práva.

Stážisté:

Mgr. Zuzana Andreska: Zuzana je studentkou Právnické fakulty Univerzity Karlovy a absolventkou oboru genderová studia na Fakultě humanitních věd. Věnuje se feministické kritice práva a propojování práva a jiných společenských věd.

Jana Šulcová: Jana studuje poslední ročník magisterského oboru mezinárodní vztahy na FSV UK. Stážovala v Radě Evropy a na velvyslanectví ČR v Brazílii. Kromě lidských práv se zajímá i o mezinárodní politiku a problematiku řešení konfliktů.

Mgr. Bc. Eva Kostolanská: Eva vystudovala práva a dokončuje studium psychologie na Masarykově univerzitě. Kromě lidských práv se zajímá o zdravotní právo a průnik mezi právem a psychologií. Působí na Nejvyšším správním soudě jako poradce na analytickém oddělení.

Jakub Drahorád: Jakub je studentem třetího ročníku mezinárodních teritoriálních studií na FSV UK a práv na PF UK. Kromě lidských práv se zajímá o problematiku volebního práva, mezinárodní vztahy současné i minulé a společenský kontext práva.

3) Mezinárodní politika, byznys a LP

Vedoucí sekce:

Nela Černota

Nela studuje právo na PF UK a zajímá se o mezinárodní právo a lidská práva. Strávila jeden semestr na Mexické Národní Autonomní Univerzitě (UNAM) v Mexiku, kde také absolvovala stáž na velvyslanectví ČR. Stážovala dále u Mise Organizace amerických států pro podporu mírového procesu v Kolumbii a u Evropského soudu pro lidská práva. Momentálně je na studijním pobytu v Heidelbergu, kde také pracuje v Max Planck Institutu pro srovnávací veřejné právo a mezinárodní právo. Je členkou správní rady české sekce Amnesty International.

Stážisté:

Andrea Štástková: Andrea studuje magisterský program na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy studuje obor Politologie a mezinárodní vztahy. Během studia absolvovala stáž na Ministerstvu vnitra. Dlouhodobě se zajímá o mezinárodní právo, mezinárodní politiku a studium jazyků.

Tereza Ciupková: Tereza je studentkou posledního ročníku Právnické fakulty Univerzity Karlovy, kde se věnuje zejména cizineckému a azylovému právu. Během studia absolvovala na příklad stáž na Velvyslanectví ČR v Chile a Organizaci na pomoc uprchlíkům v Praze. Momentálně působí v neziskové organizaci, která zřizuje přijímací střediska pro žadatele o azyl v italské Bologni.

Michaela Stenzelová: Michaela je absolventkou Právnické fakulty Masarykovy univerzity a současně absolventkou dvouoboru Mezinárodní vztahy a Evropská studia. Během studií absolvovala stáž na Velvyslanectví České republiky v Římě a Stálé misi České republiky při OSN v New Yorku. Zajímá se zejména o lidská práva a mezinárodní politiku.

4) Česká republika a lidská práva

Vedoucí sekce:

Mgr. Lucie Nechvátalová, E.MA

Lucie vystudovala právo na Právnické fakultě Masarykovy univerzity a lidská práva a demokratizaci na EIUC (European Inter-University Centre for Human Rights and Democratisation) v Benátkách a Université de Strasbourg. Stážovala v OSN, u Evropského soudu pro lidská práva a u Veřejného ochránce práv. Působí na Nejvyšším správním soudě jako asistentka soudce. Věnuje se především evropskému systému ochrany lidských práv, konkrétně zákazu špatného zacházení, pozitivním povinnostem států a odškodňování.

Stážisté:

Aneta Frodlová: Aneta studuje čtvrtým rokem magisterský studijní obor na Právnické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Dlouhodobě se zajímá o ochranu lidských práv a trestní právo, jak v českém, tak mezinárodním kontextu.

Mgr. Pavel Doubek, Ph.D: Pavel vystudoval doktorské studium na Právnické fakultě Masarykovy univerzity. Pracoval v Kanceláři Ombudsmana a na Úřadu Vlády ČR. V roce 2019 se v rámci postdoktorského programu podílel na zřizování národního preventivního mechanismu na Taiwanu.

Simona Úlehlová: Simona je absolventkou Právnické fakulty UK. Během studia absolvovala lidskoprávní stáže v Evropském parlamentu v Bruselu a na Stálé misi ČR při OSN v Ženevě. Dlouhodobě se tak věnuje lidskoprávní problematice, a to i jejím přesahu do zdravotnického práva.

Klára Košťálová: Klára je studentkou čtvrtého ročníku magisterského oboru na Právnické fakultě v Olomouci. Mimo práva studovala na Filozofické fakultě francouzštinu. Oblastí jejího zájmu je především trestní právo, základní lidská práva a jejich ochrana.

www.centrumlidskaprava.cz

Centrum
pro lidská práva
a demokracii

Bulletin vydává Centrum pro lidská práva a demokratizaci
e-mail info@centrumlidskaprava.cz | web www.centrumlidskaprava.cz
Redakční rada Jan Lhotský (editor), Hubert Smekal, Monika Hanych, Nela Černota,
Lucie Nechvátalová Kontakt na editora jan.lhotsky@centrumlidskaprava.cz
Sazba Michal Ošcipovský | ISSN 1804-2392.